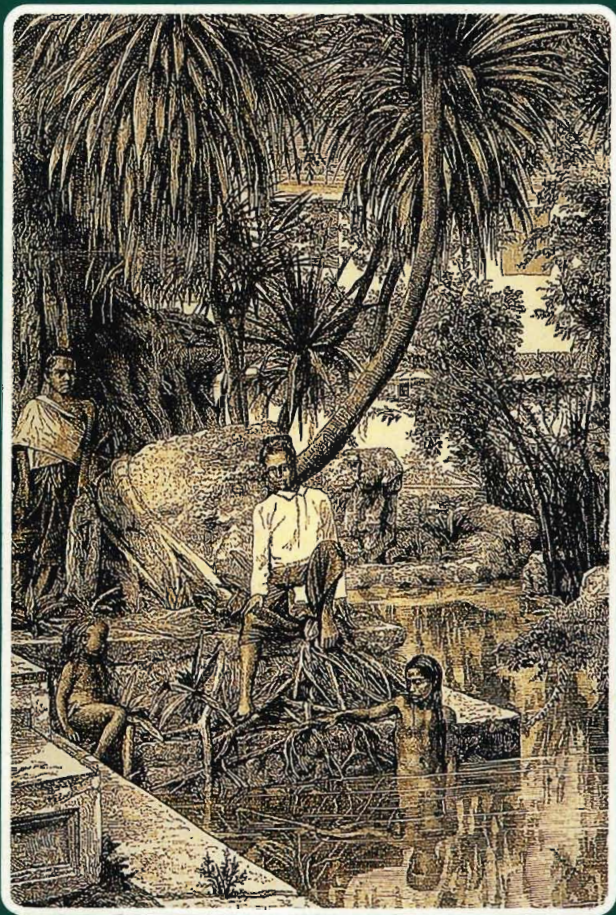

ปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๑๒

เรื่อง

สวนไทย

โดย ศาสตราจารย์ไขแสง ศุขะวัฒนะ ราชบัณฑิต

ปาฐกถาชุด “สิรินธร”

ครั้งที่ ๑๒

เรื่อง

“สวนไทย”

โดย

ศาสตราจารย์ไชแสง ศุขะวัฒนะ ราชบัณฑิต

คำนำ

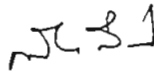
เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเฉลิมพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุตาฯ ขึ้นเป็น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อเฉลิมฉลองศุภมงคลวโรกาสนั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงได้ก่อตั้งเงินทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองพระเกียรติในสมเด็จพระบรมราชกุมารี และทำนุบำรุงส่งเสริมการศึกษาและวิจัยในวิทยาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมของชนชาวไทยและศิลปวัฒนธรรมไทย กิจกรรมของกองทุนนี้มีหลากหลาย ทั้งที่เป็นการให้ทุนส่งเสริมการวิจัย การให้เงินทุนอุดหนุนการพิมพ์หนังสือหรือตำราที่ทรงคุณค่า รวมตลอดทั้งจัดให้มีการปาฐกถาชุดสิรินธร อันหมายถึงปาฐกถาที่จัดขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยปาฐกผู้ทรงคุณวุฒิในศาสตร์ต่าง ๆ ที่อยู่ในความสนพระราชหฤทัย โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเอง ทรงพระกรุณาพระราชทานปาฐกถาเรื่อง “วัดพระศรีรัตนศาสดาราม” เป็นประเดิม เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕ พระมหากษัตริย์คุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๙ คณะกรรมการบริหารเงินทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้กราบเรียนเชิญศาสตราจารย์ไชแสง ศุชะวัฒนะ มาแสดงปาฐกถาชุดสิรินธร ครั้งที่ ๑๒ เรื่อง “สวนไทย” ณ ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงฟังปาฐกถาเรื่องนี้ด้วย

ปาฐกถาเรื่อง “สวนไทย” ดังกล่าว เป็นปาฐกถาที่เพียบพร้อมด้วยสาระ กอปรทั้งผู้ปาฐกถาก็เป็นผู้มีความรู้ เชี่ยวชาญอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งในหัวข้อที่แสดงปาฐกถา เพราะได้ทำการศึกษาและสร้างผลงานในด้านนี้มาตลอดเวลาหลายสิบปี นอกจากนั้นปาฐกถาเรื่องนี้ยังเป็นปาฐกถาที่งามพร้อมทุกแง่มุม หากจะ

ได้จัดพิมพ์ปาฐกถาดังกล่าวขึ้นเผยแพร่ ก็เห็นจะเป็นที่พอใจแก่ผู้ที่ได้รับไว้ศึกษา
โดยทั่วไป จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงได้กราบเรียนขออนุญาตจากศาสตราจารย์
ไชแสง ศุชะวัฒนะ ผู้เป็นเจ้าของปาฐกถา เพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่ ซึ่งได้รับความ
กรุณาอนุญาต นับเป็นพระคุณอย่างสูงแก่มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเชื่อว่า ปาฐกถาเรื่อง “สวนไทย” จะมีประโยชน์
อำนวยการศึกษาความรู้แก่ผู้สนใจใฝ่รู้โดยทั่วกัน

(ศาสตราจารย์ ดร. เทียนฉาย กีระนันท์)

อธิการบดี

คำกราบบังคมทูลของอธิการบดี
ศาสตราจารย์ ดร. เทียนฉาย กีระนันทน์
ในการแสดงปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๑๒ เรื่อง “สวนไทย”
โดย ศาสตราจารย์ ไชแสง ศุขะวัฒนะ
วันพฤหัสบดีที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๙ เวลา ๑๕.๐๐ น.
ณ ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบฝ่าละอองพระบาท

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม เฉลิมพระอิสริยยศได้ฝ่าละอองพระบาท ขึ้นเป็นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อเฉลิมฉลองศุภมงคลวโรกาสนั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอันเป็นสถาบันการศึกษา ที่ได้ฝ่าละอองพระบาทได้พระราชทานเกียรติยศอันสูงยิ่งแก่มหาวิทยาลัยโดยทรงเป็น สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาภมวดี พระองค์แรกในประวัติศาสตร์ จึงได้ก่อตั้งเงินทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีขึ้น โดยสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มีมติประเดิมทุนสำหรับเงินทุนกองนี้จำนวน ๑ ล้านบาท จัดทำกิจกรรมต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ เมื่อรวมจำนวนเงินที่มีผู้บริจาคสมทบ และดอกผลหลังจากหักค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานแล้ว เงินทุนนี้มีเงิน ณ วันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙ รวมทั้งสิ้น ๑๓,๒๐๓,๒๖๖.๘๔ บาท (สิบสามล้านสองแสนสามพันสองร้อยหกสิบหกบาทแปดสิบสี่สตางค์) กองทุนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติในได้ฝ่าละอองพระบาท ทำนุบำรุงส่งเสริมการศึกษา และวิจัยในวิทยาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมของชนชาวไทย และศิลปวัฒนธรรมไทย กิจกรรมของกองทุนนี้มีหลากหลาย ทั้งที่เป็นการให้ทุนส่งเสริมการวิจัย การให้เงินทุนอุดหนุนการพิมพ์หนังสือ หรือตำราที่ทรงคุณค่า รวมตลอดทั้งจัดให้มีปาฐกถาชุดสิรินธร

อันหมายถึงปาฐกถาที่จัดขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติในใต้ฝ่าละอองพระบาท ผู้ทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชกุมารี โดยปาฐกผู้ทรงคุณวุฒิในศาสตร์ต่างๆ ที่อยู่ในความสนพระราชหฤทัย โดยที่ใต้ฝ่าละอองพระบาทเองได้ทรงพระมหากรุณาพระราชทานปาฐกถาเรื่อง “วัดพระศรีรัตนศาสดาราม” เป็นประเดิมเมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕ พระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้ ในโอกาสต่อมา คณะกรรมการบริหารเงินทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้กราบเรียนเชิญท่านผู้ทรงคุณวุฒิท่านอื่นมาแสดงปาฐกถาชุดสรีนทรไปแล้วโดยลำดับ รวม ๑๑ ครั้ง

ในวันนี้ นับเป็นปาฐกถาครั้งที่ ๑๒ ในปาฐกถาชุดสรีนทร โดยคณะกรรมการบริหารเงินทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เห็นสมควรให้กราบเรียนเชิญศาสตราจารย์ไชแสง ศุขะวัฒน์ มาบรรยายหน้าพระที่นั่งเรื่อง “สวนไทย” อันเป็นหัวข้อที่ปาฐกมีความสนใจและรอบรู้ จนมีเกียรติคุณเป็นที่ยกย่องในวงวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ จึงเป็นที่หวังว่าสรรพวิทยาความรู้ที่จะเกิดมีขึ้นจากปาฐกถาเรื่องนี้ จักอำนวยวิทยาความรู้แก่วงวิชาการ และผู้สนใจในด้านนี้สืบไป

ข้อหนึ่งที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ในใต้ฝ่าละอองพระบาทเป็นล้นพนักก็คือ การที่ใต้ฝ่าละอองพระบาทได้ทรงพระเมตตาเสด็จพระราชดำเนินมาทรงฟังปาฐกถาชุดสรีนทรนี้ ทุกครั้งครา แม้จะมีพระราชนิธิยกิจเพิ่มพูนขึ้นหนักหนาเพียงใดก็ตาม พระมหากรุณาธิคุณและน้ำพระราชหฤทัยเยี่ยงนี้ ย่อมเป็นที่ซาบซึ้งและเป็นสิริมงคลแก่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และผู้ที่เฝ้าชมพระบารมีอยู่ในที่นี้ยิ่งนัก

บัดนี้ ได้เวลาอันสมควรแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าใคร่ขอพระราชทานพระราชานุญาตเบิกศาสตราจารย์ไชแสง ศุขะวัฒน์ แสดงปาฐกถา เรื่อง “สวนไทย” ต่อไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

สวนไทย

ศาสตราจารย์ไขแสง ศุขะวัฒน์นะ

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบฝ่าละอองพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้า ศาสตราจารย์ไขแสง ศุขะวัฒน์นะ ราชบัณฑิต รู้ลึก
สำนึกในพระกรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นที่ได้ฝ่าละอองพระบาททรงพระเมตตา เสด็จ
พระราชดำเนินทรงฟังปาฐกถาชุดสิรินธร ณ สถาบันอันทรงเกียรติแห่งนี้

ปาฐกถาครั้งนี้ เป็นลำดับที่ ๑๒ ในหัวข้อเรื่อง “สวนไทย” ใน
การบรรยายข้าพระพุทธเจ้าได้อาศัยความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนความซาบซึ้งใน
คุณค่าจากบูรพคณาจารย์ อีกทั้งนักวิชาการในอดีตและปัจจุบัน ทั้งชาวไทยและ
ชาวต่างประเทศ ข้าพระพุทธเจ้าขอน้อมรำลึกถึงพระคุณของท่านเหล่านี้ด้วย
กตเวทิตา

อนึ่ง หากจะมีความบกพร่องผิดพลาดบังเกิดขึ้นโดยมิได้เจตนาแต่
ประการใด พระอาญาไม่พัวเกล้าพัวพันกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้าขอน้อมรับไว้แต่
ผู้เดียว

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชนุญาตใช้ภาษาสามัญในการ
บรรยายครั้งนี้

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

สวัสดิ์ครับท่านผู้ฟังทุกท่านที่ได้มาเป็นเกียรติ ณ ที่นี้ กระผมมีความ
ยินดีเป็นอันมากที่ได้มาปาฐกถาเรื่อง “สวนไทย” แต่เนื่องด้วยเวลามีจำกัด กระผม
ใคร่ขอเสนอเอกสารประกอบปาฐกถาที่มีหน้าปกสีเขียว และในเอกสารเล่มนี้ไม่มี

เอกสารย่อยอยู่หนึ่งแผ่นชี้แจงวัตถุประสงค์ของการจัดให้มีสวนขึ้น ๙ ประการด้วยกัน^๑ ซึ่งกระผมได้เขียนขึ้นเมื่อคืนที่ผ่านมา นับว่าเป็นการเตรียมตัวอย่างสุด ๆ ร้อน ๆ จะผิดถูกอย่างไรก็ขอได้โปรดภัยด้วย ต่อไปนั้นก็ขอได้โปรดชมสไลด์ประกอบการบรรยายดังนี้

“สวนไทย” นั้น กระผมขอเริ่มต้นในอดีตที่ผ่านมาประมาณ ๗๐๐ กว่าปีมาแล้ว เท่าที่ประวัติของสวนไทยจะได้มีการค้นลึกเข้าไปสู่ออดีต ภาพที่ท่านเห็นอยู่นี้คือ ส่วนหนึ่งของกรุงสุโขทัยที่ได้เหลือซากมาจนปัจจุบันนี้ ชื่อ “สุโขทัย” หมายถึง “รุ่งอรุณแห่งความสุข” พ่อขุนทั้งหลายที่เป็นพ่อเมืองในสมัยนั้นได้คิดถึงการทำสวนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว ท่านจะเน้นเรื่อง การทำสวนไม้ผล เป็นเรื่องใหญ่ เพราะไม้ผลเป็นพืชเศรษฐกิจที่ทำให้ลูกบ้านลูกเมืองมีผลไม่วิบริโภค อย่างเช่น วัดสระศรี เป็นต้น วัดสระศรีซึ่งเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งตั้งอยู่กลางตระพังหรือสระน้ำขนาดใหญ่ แต่เดิมนั้นคิดวาก็ถูกห้อมล้อมด้วยสวนไม้ผลยืนต้น และที่กลางกรุงสุโขทัยนั้นก็มีการปลูกป่าดล โดยเหตุที่ถือเป็นธรรมเนียมว่าเมื่อพระเจ้าแผ่นดินขึ้นครองราชย์ก็ต้องปลูกป่าดลไว้ เพราะต้นดลเป็นต้นไม้ที่มีอายุยืนยาว และก็จะทรงครองราชย์ยืนนานดูอายุของต้นดล ซึ่งถือเคล็ดแบบเดียวที่สืบทอดมาจากวัฒนธรรมอินเดียโบราณ และนี่ก็เป็นภาพของผลไม้ต่างๆ ที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นผลไม้ประจำถิ่นของเมืองไทย ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ลาลูแบร์ชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาสู่เมืองไทย ได้บันทึกไว้ตอนหนึ่งว่า ตั้งแต่ปากน้ำ (เจ้าพระยา) ขึ้นไปจนถึงตลาดขวัญ (เมืองนนทบุรี) เป็นสวนผลไม้ขนาดใหญ่ และก็ปรากฏเช่นนั้นจริง ๆ ผลไม้จากสวนเหล่านี้ได้นำไปเลี้ยงผู้คนในกรุงศรีอยุธยา และหัวเมืองต่าง ๆ

เรื่องราวของสวนอย่างหนึ่งที่กระผมอยากจะหยิบยกมากล่าวถึงก่อนในตอนี้ คือ ตำแหน่งหรือที่ตั้งของสวน ในอดีตที่ผ่านมา พระราชอุทยานก็ตีสวนหลวงก็ตี ซึ่งเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน มักจะอยู่นอกกำแพงพระราชวังหรือนอกกำแพงเมือง (ฉายภาพสไลด์แผนผังกรุงศรีอยุธยา) พระราชวังจะมีขอบเขตเป็นสี่แดง แต่สวนระบายด้วยสีเขียว ที่ท่านเห็นอยู่นี้เป็นแผนที่ของฝรั่งเศส มีหลายสิ่ง

หลายอย่างอาจคลาดเคลื่อนอยู่บ้าง พระราชอุทยานสวนหลวงสวรค์ มีที่ตั้งห่างจากพระราชวังไปทางทิศตะวันตก การที่พระราชอุทยานหรือสวนอยู่ห่างจากพระราชวังก็มีเหตุผลหลายประการด้วยกัน ประการหนึ่งที่สำคัญก็คือ การเสด็จประพาสอุทยานเป็นการเปลี่ยนที่ประทับเปลี่ยนบรรยากาศนั่นเอง ไม่เป็นการจำเจที่จะประทับอยู่แต่ในพระราชวัง ข้าราชการที่ตามเสด็จก็พลอยสนุกสนานไปด้วยที่เมืองลพบุรีก็เช่นกัน (ฉายภาพสไลด์แผนผังเมืองลพบุรี) พระราชอุทยานอยู่นอกกำแพงเมือง ที่ท่านเห็นสีเขียว ๆ นั่นคือพระราชอุทยานขนาดเล็ก ภาพนี้เป็นภาพที่ฝรั่งเข้ามารังวัดและสร้างเมืองลพบุรีถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่วนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (ฉายภาพสไลด์แผนผังกรุงรัตนโกสินทร์) ท่านจะเห็นพระบรมมหาราชวังนั้น ก็มีพระราชอุทยานตั้งอยู่ข้างนอกและใกล้ ๆ เหมือนกัน พระราชอุทยานแห่งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างขึ้น โดยพระองค์ทรงพระราชดำริว่า ถ้าเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ทรงเจริญพระชนมายุขึ้นก็จะทรงมอบราชสมบัติให้ แล้วพระองค์ท่านก็จะทรงเป็นพระเจ้าหลวงพระราชทานคำปรึกษาประทับอยู่นอกพระบรมมหาราชวัง ประทับอย่างสุขสงบในสวนอันร่มรื่น ซึ่งพระราชทานนามว่า “สวนสราญรมย์” และนี่ก็คือ พระราชอุทยานสราญรมย์ ซึ่งยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ เราจะพบว่าพระราชอุทยานจะอยู่นอกพระราชวังเกือบทั้งนั้น และถ้าเผื่อจะศึกษาในวรรณคดีต่าง ๆ ของไทยเรา จะเป็นลิลิตพระลอก็ดี เรื่องท้าวแสนปมก็ดี เรื่องรามเกียรติ์ก็ดี ก็ล้วนประจักษ์ว่า สวนหรืออุทยานของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ล้วนมีที่ตั้งอยู่นอกพระราชวังหรือนอกกำแพงเมือง^๒ ความคิดเรื่องนี้ตรงกับวัฒนธรรมของชาวยุโรปสมัยกลาง คือในสมัยนั้นเจ้าเมืองหรือเจ้านครจะอยู่ในปราสาทที่เรียกว่า castle เป็นที่ที่มีพื้นที่จำกัด ดังนั้นจึงไม่สามารถสร้างสวนใน castle ได้ ต้องออกมาสร้างสวนนอก castle สร้างสวนแล้วก็สร้างกำแพงล้อมสวน สวนเหล่านี้กลายเป็นสวนส่วนตัว เป็นสวนรื่นรมย์ซึ่งในภาษาอังกฤษเรียกว่า “pleasure garden” ให้ประโยชน์ใช้สอยคล้ายคลึงกับพระราชอุทยานของพระเจ้าแผ่นดินของเราในอดีตดังที่กระผมได้กล่าวมาแล้ว

กระผมขอมาถึงเรื่องสำคัญเรื่องต่อไปคือเรื่อง“ไม้ตัด” ไม้ตัดนี้ท่านอาจารย์หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งได้ล่วงลับไปแล้ว ท่านได้เคยกล่าว

ไว้ว่า เอกลักษณะของไทยเราจะมีอยู่ ๒ อย่างคือ เมียงคำ และโขน แต่กระผมขออนุญาตท่านเพิ่มอีก ๒ อย่างคือ แกงเสียง” และไม้ดัด ซึ่งกระผมเห็นว่าของ ๔ อย่างนี้เป็นเอกลักษณ์ของไทยเราจริง ๆ ภาพที่ท่านเห็นนี้คือ วัดหนัง วัดหนัง อยู่ทางฝั่งธนฯ แถวบางขุนเทียน ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีหลักฐานว่า วัดนี้เป็นต้นตำรับในการฟื้นฟูจัดทำเรื่องไม้ดัดสืบต่อมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม้ดัดมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ตามหลักฐานเริ่มมาฟื้นฟูในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์คือในสมัยรัชกาลที่ ๒ และที่ ๓ โดยวัดหนังนี้เป็นวัดหนึ่งที่เป็นต้นตำรับการฟื้นฟูขึ้นมา เมื่อราวเกือบ ๒๐ ปีมาแล้ว ไม้ดัดที่ปลูกเลี้ยงกันมาตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่วัดนี้ยังมีอยู่ แต่เมื่อไม่นานมานี้กระผมได้ไปสำรวจดูปรากฏว่าล้มสลายหายสูญไปแล้วเพราะถูกน้ำท่วม

ในพระบรมมหาราชวังเราจะเห็นว่า งานสถาปัตยกรรมไทยจะมีสิ่งสำคัญมาประกอบ ๒ สิ่งที่ทำให้เกิดความงามอลังการ นั่นคือ “แสงแดด” ส่วนต่าง ๆ ของสถาปัตยกรรมที่ล่งรักปิดทองจะเล่นประกายกับแสงอาทิตย์อย่างมั่งเมื่องแพรวพราว และสิ่งประกอบอีกสิ่งหนึ่งคือ “ไม้ดัด” เพราะไม้ดัดมีเอกลักษณ์ไทยไม่เหมือนใครและไม่มีใครเหมือน ช่วยส่งเสริมงานสถาปัตยกรรมไทยได้อย่างวิเศษ! ในภาพนี้ (ฉายสไลด์ลานหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท) ถ้าเป็นต้นไม้อื่นเช่นต้นไม้ต่างถิ่น (exotic plant) กระผมเห็นว่าคงจะไม่เหมาะ แต่ถ้าเป็นไม้ดัดอย่างเห็นอยู่นี้จะเข้ากับสถาปัตยกรรมไทยและเกิดบรรยากาศโดยส่วนรวมของความมีเอกลักษณ์ไทยได้เป็นอย่างดี และไม้ดัดที่ลานหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทนี้เป็นไม้ดัดขนาดใหญ่และจัดว่าสวยงามที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย ไม้ดัดจำเป็นต้องปลูกลงไว้ในกระเปาะ การยกให้อยู่ในกระเปาะเช่นนี้มีเหตุผลว่า ตั้งแต่สมัยก่อนเป็นต้นมา เรื่องน้ำหลากท่วมในกรุงเทพฯ เป็นเรื่องที่เป็นปกติวิสัย แม้กระทั่งในพระบรมมหาราชวังก็ปรากฏว่ามีน้ำท่วมเป็นบางปี เมื่อเกิดน้ำท่วมขึ้นมา ไม้ดัดที่ปลูกลงไว้ในระดับผิวดินถูกน้ำท่วมซึ่งเป็นระยะเวลาอันอาจตายได้ อีกประการหนึ่ง การยกปลูกลงไว้ในกระเปาะหรือกระถางขนาดใหญ่ เท่ากับเป็นการบังคับรากให้กินน้ำกินอาหารแต่น้อย ๆ จะได้เติบโตผลิบแต่ช้า ๆ สะดวกแก่การตัดกิ่งและเล็มใบให้เข้ารูปทรง คิดดูแล้วเป็นการทรมาณต้นไม้แบบหนึ่ง แต่เป็นการทรมาณอย่าง

สุนทรีย์ และนี่ไม้ตัดอีกต้นหนึ่งปลูกประดับอยู่หน้าพระพุทธรัดนสถานในสวนคิวาลัย
ทรวดทรงและช่องไฟของพุ่มงดงามมาก แต่มิได้ปลูกยกกระเปาะ เพียงปลูกในระดับ
ผิวดิน เข้าใจว่าจะคงปลูกในกระถาง และฝังอยู่ใต้ระดับดินก็อาจจะเป็นได้ ทั้งนี้
เพื่อคุมไม่ให้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว

จากไม้ตัดที่เป็นเอกลักษณ์ของไทย กระผมขอมาถึง “ไม้แคระ”
ไม้แคระในกระถางหินนิ่งงดงามน่าทึ่งมาก (ฉายสไลด์กระถางไม้แคระที่ตั้งประดับ
ลานพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม) แต่เสียดายอยู่นิดคือ ตำแหน่งวางต่ำ
อยู่ที่พื้นลาน นักทัศนจางบางคนที่มีก่ายจะเขี่ยขี้นุหรือทิ้งกระดาษห่อทอพีฟลงไป
บางคนดูไม่ดูเปล่าเอาเท้าชี้เสียด้วย กระผมเห็นแล้วโกรธมาก ถ้ายกกระถางเหล่านี้
ขึ้นมาให้สูงพอควรก็จะเป็นการเชิดชูงานศิลปะเหล่านี้ แต่ถ้าพูดโดยส่วนรวมแล้ว
เป็นงานศิลปะที่น่าดูมากและก็ไม่ม่มีของชาติใดเด่นเสมอเหมือนได้ ยกเว้นของจีน
และของญี่ปุ่น

ต่อไปนี้ขอมาถึง “ไม้กระถาง” สมัยก่อนการวางไม้กระถางเขาจะไม่
วางที่พื้น เขาจะวางบนแท่นที่ยกสูงขึ้นมาจากพื้น ทั้งนี้ด้วยเหตุผลสองสามประการ
ดั่งที่กราบเรียนให้ทราบมาแล้ว (ฉายสไลด์ส่วนหนึ่งของภาพผนังในพระอุโบสถ
วัดโสมนัสวิหารฯ) นี่เป็นภาพกระถางที่วางบน “ก่” (ฐานรองกระถางต้นไม้) เพื่อ
ป้องกันน้ำท่วมและให้เห็นความงดงามของกระถาง เผอัญญาภาพนี้ มีจิงโจ้อยู่ ๒ ตัว
ซึ่งเป็นสัตว์พื้นเมืองของทวีปออสเตรเลีย กระผมขออนุญาตเล่านอกเรื่องนิดหนึ่ง
คือในสมัยรัชกาลที่ ๔ ปรากฏว่าได้มีจิงโจ้ตัวแรกนี้เข้ามาสู่สยาม เป็นที่ฮือฮากันมาก
ในสมัยนั้น จิงโจ้ ๒ ตัวนี้ใครเป็นผู้เอาเข้ามา กระผมยังมีได้สืบค้นลึกลงไป เพียง
แต่ทราบเลา ๆ ว่าได้มาจากสวนสัตว์ของสิงคโปร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยมากและได้ทอดพระเนตรจิงโจ้คู่นี้ และต่อมาพระองค์ท่าน
ได้ทรงตั้งกองทหารหญิงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง และทรงเรียกว่า “ทหารจิงโจ้”
ดังนั้นกระถางต้นไม้จะไม่วางติดพื้นดิน แต่จะต้องวางบนก่หรือบนแท่น เรื่องแท่น
สำหรับวางกระถางนี้กระผมหามานานแล้ว บังเอิญไปเห็นแท่นวางกระถางอยู่แท่น
หนึ่งในสวนคิวาลัย จึงได้ถ่ายภาพมาให้ชม แท่นกับตัวกระถางสูงพอประมาณและมี

ความสัมพันธ์ต่อบริบกันเป็นอย่างดี แต่นี่ปลูกต้นไม้เปียเซียน คราวนี้ขอนำท่านเข้ามา
 ในบริเวณพระมหามณเฑียร ตรงกำแพงข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเป็นแถว
 กระถางไม้ตัดต่าง ๆ มีมานานแล้วสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนไป
 อีกก็สมัยรัชกาลที่ ๒ ซึ่งนิยมเล่นไม้ตัดกันมาก การจัดแถวกระถางจะต้องยกสูงขึ้น
 ไปเป็นชั้น ๆ โดยมีวัตถุประสงค์จะให้ดูภาพที่กระถางแต่ละใบไปด้วย เพราะที่
 กระถางแต่ละใบซึ่งนำมาจากเมืองจีนนี้จะมีภาพจากรรณคดีจีน เช่น เรื่องสามก๊ก
 ไซอิ๋ว โศกเอ๊ก หรือไม้กัภาพทิวทัศน์ต่าง ๆ ดูกันเพลินดี ซึ่งนอกจากจะชมไม้ตัด
 แล้วยังชมภาพที่กระถางต้นไม้ด้วย และนี่ถ้าจะกล่าวก็คือการยกให้ดูทั้งตัวกระถาง
 และไม้ตัดซึ่งสวยงามที่สุดแห่งหนึ่งของโลก! มาที่อ่างแก้วซึ่งอยู่ในบริเวณเดียวกัน
 ก็ต้องยกให้สูงหน้าท่วม คนไทยเราทางภาคกลางยอมรับสภาพน้ำท่วมน้ำขังมานาน
 แล้ว ถ้าไม่ยกสูงน้ำท่วมมากก็จะทำลายของพวกนี้ และการยกสูงทำให้ชมใกล้ระดับ
 ตาอย่างสบาย ๆ

กระผมขอมาถึง “เขามอ” ในบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
 หรือวัดโพธิ์ กลุ่มเขามอเหล่านี้เดิมเป็นสวนสมุนไพรน้อย ๆ ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยที่
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดโพธิ์เป็นการใหญ่
 ทรงมีพระราชประสงค์จะให้พระอารามแห่งนี้เป็นสถานการแพทย์ไทย ก็ได้มี
 การปลูกสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ตามเขามอ และมีการจารึกสรรพคุณยาไว้ตามศาลาที่
 อยู่ใกล้ ๆ นอกจากนี้ยังมีรูปปั้นตต้นทำต่าง ๆ สอนตำราหมอนวด ซึ่งยังเหลือหา
 ได้ในปัจจุบันนี้ และในปัจจุบันตามเขามอเหล่านี้จะเพี้ยนไปบ้างก็ตรงที่ได้เปลี่ยนไป
 ปลูกไม้ดอกแล้ว ตามเชิงเขามอจะมีรูปสลักหินจีนหรือตุ๊กตาหินจีนประดับอยู่ เข้า
 ทำนองข้างบนเขามอ ทำไว้ให้ผู้ใหญ่ดู ส่วนข้างล่างทำให้เด็ก ๆ ดู อย่างที่คนโบราณ
 เขาว่าสร้างวัดให้ลูกหลานวิ่งเล่น เด็ก ๆ จะชอบรูปสลักหินที่เป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น
 โค กระบือ และสิง และแก็กี่มาวิ่งเล่นตามลานวัดกันอย่างสนุกสนาน กระผมพูดเรื่อง
 เขามอแล้ว ก็ขอมาถึงเขากอีกประเภทหนึ่ง นีคือ “เขาสำหรับพระราชพิธีโสกันต์”
 หรือโกนจุกพระราชโอรสและพระราชธิดา เขานี้เป็นเขาหินสร้างจำลองแต่ให้มีขนาด
 เล็กกว่าเขาไกรลาสมาก ข้างบนเขาเป็นปราสาทสมมุติเป็นที่ประทับของพระอิศวร
 ต่ำจากปราสาทลงมาจะมีรูปสัตว์ ๔ ชนิด ในศาสนาพราหมณ์ถือเป็นสัตว์ที่มี

ความหมายและความศักดิ์สิทธิ์ สัตว์เหล่านี้ก็นำมาจากสวรรค์หรือสรวงโนตาดามาให้มนุษย์ เมื่อพ่นน้ำลงมาก็จะกลายเป็นแม่น้ำต่าง ๆ ในอินเดีย รูปสัตว์ที่ท่านเห็นนี้คือ ม้า ช้าง ราชสีห์ และอุสุภ(โคผู้) กระผมขออนุญาตเลยไปเมืองจินนิตหนอย นี่คือ ภาพสวนในวัดแห่งหนึ่งชานเมืองคุนหมิงในมณฑลยูนนาน ที่ให้ชมภาพนี้ก็ใคร่ที่จะให้เห็น “เขาทินฟองน้ำ” คนจีนในสมัยก่อนเขานิยมทินฟองน้ำ นำทินชนิดนี้มาก่อนเป็นภูเขาคดง่ต่างสวนกันมาก เดียวนี้เราไม่ค่อยเห็นทินชนิดนี้ปรากฏอยู่ตามธรรมชาติกันแล้ว เขาทินฟองน้ำคือการรวมเอาทินที่กร่อนผุพังและทินปะการังต่าง ๆ มาก่อตักแต่งสวน การบูรณะปฏิสังขรณ์พระราชวังโบราณที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อไม่นานมานี้ ได้พบหลักฐานว่าบริเวณพระที่นั่งบรมยงค์รัตนาสน์ อันเป็นพระที่นั่งที่มีพระที่นั่งเล็ก ๆ องค์หนึ่งที่พระเจ้าแผ่นดินในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาทรงใช้เป็นที่ปรายข้าวดอกเลี้ยงปลา ก็ได้พบทินฟองน้ำเหมือนกันแต่อยู่ในสภาพที่แตกหักแล้ว ในปัจจุบันถ้าจะดูเขาทินฟองน้ำในสภาพที่สมบูรณ์ก็ต้องหาดูกันในเมืองจีน

ต่อไปขอพาท่านมาที่พระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม ละ (พระเจดีย์จีน) และรูปสลักตุ๊กตาหินจีน เป็นงานศิลปกรรมจีนที่เราได้มาในสมัยรัชกาลที่ ๒ และที่ ๓ และนี่ก็เป็นเก๋งจีน(อยู่ด้านหน้าพระวิหารหลวง) ซึ่งทางวัดรักษาไว้ในสภาพที่ดีมาก ทำให้คนรุ่นหลังรู้ว่าไทยเราในสมัยนั้นติดต่อกับชาวจีนอย่างสำคัญ ขอพาท่านมาทางด้านหลังพระวิหารหลวง นี่คือเขามอ เขามอนี้ประดับประดาด้วยรูปสลักหินแบบต่าง ๆ ทั้งไทยและจีนซึ่งเป็นที่นิยมกันในสมัยนั้น ขอให้ท่านดูภาพขยายใกล้ (ฉายภาพสไลด์รูปवानรวดพระดาบส) นี่เป็นอารมณ์ขันของรูปที่นำมาประดับเขามอ ท่านจะเห็นพระดาบสนอนเอกเขนกอ่านพระคัมภีร์อย่างสบายอารมณ์และมีวานรวดหนึ่งกำลังนวดให้ เจ้าจ๋อตัวนี้จะเรียนวิชาหัตถเวชมาหรือเปล่ากระผมไม่ทราบ แต่ดูจากใบหน้าและท่วงท่าของมัน มันขมขมมันนวดด้วยความตั้งใจมาก กระผมพยายามที่จะเอากล้องจับภาพใบหน้าของมัน แต่น่าเสียดายที่รูปสลักอื่น ๆ บังระกะระกะไปหมดไม่สามารถหามุมจับภาพได้ และนี่คือการทำให้ผู้ชมเขามอนี้เกิดอารมณ์ขันได้ไม่มากนักน้อย นอกจากจะมีความงดงามแล้วยังมีการติดตลกเล็ก ๆ น้อย ๆ แฝงอยู่ แต่ถ้าในอิตาลีละก็จะมีสิ่งที่ตลกได้มากกว่านี้ และ

ชอบดลกอย่างชนิดที่รุนแรง เพราะชาติเขาเป็นชาติที่ชอบทำอะไร ๆ รุนแรง ทำน้ำพุหรือทำอะไรต่าง ๆ ให้น้ำตื้นเต้นอยู่เสมอ ภาพที่ท่านเห็นนี่คือ “Gate of Hell” หรือทวารแห่งนรก“ เมื่อนักท่องเที่ยวไปดูรูปสลักนี้ มัคคุเทศก์ได้คะยั้นคะยอ บอกให้เข้าไปเถอะ ปรากฏว่าไม่มีนักท่องเที่ยวคนใดกล้าเข้าไป คนเรานี้ก็แปลก ธรรมดาว่าทุกชาติทุกภาษา ถ้าผู้คนจะชะงักไม่กล้าทำ แต่ถ้าบอกว่าอย่าเข้าไปนะ ธรรมดาว่าจะต้องมีคนอยากลองดีเข้าไป ถึงทุกวันนี้กระผมยังไม่ทราบว่าย่างในมืออะไร แต่คิดว่าเข้าไปก็คงจะไม่มีอะไรนอกจากความมืด และรูปปากยักษ์นี่เขาก็ทำให้ประดับสวนตามนิสัยประจำชาติของเขา คือให้มันแปลกประหลาดตื้นเต้นและทำให้ตกใจเพราะความน่ากลัวของมัน

คราวนี้กระผมขอมายังเขาชนิดใหญ่ ชนิดที่เป็นเขาจริง ๆ เลยทีเดียว นี่คือ “พระนครคีรี” ที่จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างขึ้น กระผมขอพูดถึง “ลั่นทม” ลั่นทมนี้เป็นไม้ต่างถิ่น (exotic plant) ที่เข้ามาในเมืองไทยนานมาแล้ว เป็นไม้พื้นเมืองในเม็กซิโกและอเมริกากลาง สันนิษฐานว่าบาทหลวงเยซุอิตที่เป็นชาวสเปนได้นำจากเม็กซิโกไปสู่อาณานิคมต่าง ๆ ของสเปนเช่นฟิลิปปินส์ และในที่สุดบาทหลวงเยซุอิตนี่ก็นำเข้ามาสู่เมืองไทยในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมหรือก่อนหน้านั้น ท่านสุนทรภู่เคยชื่นชมดอกลั่นทมมาก เคยเห็นดงต้นลั่นทมบนเขานี้ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างพระนครคีรี ท่านได้พรรณนาไว้ในนิราศเมืองเพชรตอนหนึ่งว่า “เหล่าลั่นทมยมโดยร่วงโรยกลิ่น ระรวยรินรสรื่นชื่นนาสา” กระผมขออยู่อีกครั้งว่า สุนทรภู่ได้เห็นต้นลั่นทมที่ขึ้นอยู่บนเขาสมณะนี้ ก่อนพระนครคีรีจะถือกำเนิดขึ้น (ฉายภาพสลัดดอกลั่นทมในระยะใกล้) ทุกวันนี้ต้นลั่นทมกลายเป็นไม้คู่กับพระนครคีรี เป็นไม้ที่ทำให้ทั่วทัศนเกิดความสวยงามอย่างน่าทึ่งโดยเฉพาะในยามที่ดอกลั่นทมบานสะพรั่งไปทั่วบริเวณ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ บริเวณโดยรอบพระนครคีรี คงจะได้รับการตกแต่งให้เป็น “สวนธรรมชาติ” และ “สวนหิน” ซึ่งจะต้องมีพืชดั้งเดิมขึ้นงอกงามอยู่ตามหลืบหรือซอกหิน ดังที่ท่านสุนทรภู่ได้พรรณนาไว้อีกตอนหนึ่งว่า “จิกจันท์แจงแทงทวยกรวยกันเกรา โมกแมงเม่าไม้งอกซอกศิลา” ท่านจะเห็นว่าป็นสวนที่เข้ากับสภาพของภูมิประเทศที่เป็นภูเขา มีหินโผล่ตะปุ่มตะป่ำไป

ทั่วบริเวณ ไม่เต็มก็รักษาไว้ ไม่ใหม่ที่จะนำมาปลูกก็ต้องเลือกพันธุ์ที่เหมาะสม กลายเป็นสวนหินที่สวยงามประดับบริเวณพระนครคีรี

กระผมขอมาถึง “สวนน้ำ” ในสมัยสุโขทัยเราโดยเฉพาะภายในเมือง จะมีตระพังอยู่หลายแห่ง ตระพังก็คือสระน้ำนั่นเอง ตระพังเป็นที่สำหรับเก็บกักน้ำไว้ใช้ ในสมัยนั้นคิดว่าจะต้องมีการนำบัวมาปลูกไว้ เพราะบัวช่วยให้น้ำใสสะอาด และอีกประการหนึ่งทำให้น้ำระเหยช้า และทำให้เกิดความงดงามกลายเป็นสวนน้ำอย่างมิได้ตั้งใจ เรื่อยมาถึงในสมัยกรุงศรีอยุธยา เข้าใจว่าต้องมีสระน้ำอยู่ใกล้ ๆ กับองค์พระที่นั่งต่าง ๆ นี่คือพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทซึ่งเมืองโบราณได้สร้างจำลองไว้ การที่มีสระอยู่ใกล้พระที่นั่งนี้ ถือเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ เพราะพื้นที่แต่เดิมก่อนสร้างพระราชวังเป็นพื้นที่ต่ำ เมื่อมีการสร้างพระที่นั่งสร้างปราสาทขึ้น ก็จะต้องขุดดินในที่ใกล้ ๆ นั้นมาถมให้สูงขึ้นเพื่อสร้างปราสาท ที่นี้บริเวณที่ขุดดินไปก็กลายเป็นสระน้ำไปโดยปริยาย เมื่อเป็นสระน้ำก็ต้องหาทางเก็บกักน้ำไว้ใช้และทำให้น้ำนั้นใสสะอาด จึงมีการนำบัวมาปลูกไว้ อย่างเช่นในภาพนี้ บัวที่ท่านเห็นนี้ เราเรียกว่า “อุบลชาติ” หรือ “บัวสาย”(water lily) ประเดี๋ยวจะมีบัวอีกประเภทหนึ่งให้ท่านชม ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาแถวบริเวณที่ท่านนั่งอยู่นี้ สมัยก่อนเราเรียกว่าทุ่งปทุมวัน ซึ่งมีสภาพเป็นที่ลุ่ม มีบัวขึ้นตามธรรมชาติอยู่อย่างเกลื่อนกล่นดังที่ท่านเห็นอย่างในภาพ บัวประเภทนี้เราเรียกว่า “ปทุมชาติ” หรือ “บัวหลวง”(lotus) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรักษาตำนานของท้องที่นี้ไว้ จึงทรงขนานนามว่า “ปทุมวัน” (คือป่าบัวหลวง) อันเป็นนามที่ไพเราะและเหมาะสมยิ่ง เมื่อทรงสร้างวัดปทุมวนารามฯ ขึ้น ก็ได้โปรดฯ ให้ช่างจารึกเรื่องราวของบัวหลวงไว้บนหน้าบันและบนบานประตูของพระอุโบสถอย่างงดงามเป็นที่สุด ธรรมชาติของบัวนั้นไม่ว่าจะเป็นบัวสายหรือบัวหลวง จะปลูกในแอ่งน้ำกว้าง ๆ อย่างที่ท่านเห็นในภาพนี้ก็ได้อาจจะให้พื้นที่แคบลงมาเป็นสระเล็ก ๆ ก็ได้ ถ้าไม่มีบ่อหรือสระที่จะปลูก ปลูกไว้ในกระถางเช่นนี้ก็ยิ่งได้ กล่าวได้ว่าบัวยอมทั้งนั้น จะอยู่ในพื้นที่แคบเล็กเท่าใด บัวสามารถปรับตัวอยู่ได้ทั้งนั้น แต่อย่าให้เล็กเกินไป กระผมเคยถามเพื่อนชาวญี่ปุ่นคนหนึ่ง ซึ่งเป็นนักปลูกบอนไซอยู่ที่เมืองเกียวโตว่า บัวสามารถทำเป็นบอนไซได้

หรือไม่ เขาบอกว่าได้ ที่เมืองเกียวโตนี้กระผมโชคดีได้ไปชมรังบอนโซที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่ง มีตั้งแต่ประเภทธรรมดาไปจนถึงประเภทเจ้าของหวง ประเภทหลังที่ว่านี้ เขายกกระถางออกมาจากห้องชั้นใน เป็นต้นอ่อนบอนโซ ต้นเล็กมาก แดมยังมีลูกเป็นพวง ๆ เสียด้วย ลูกเล็กกระจริดโตกว่าหัวไม้ขีดไฟหน่อย เป็นสิ่งที่แปลกมาก กระผมพินิจดูอย่างใกล้ชิดด้วยความสนใจมาก เจ้าของเขาเห็นว่ากระผมสนใจมาก เขาก็บอกว่าดูนานพอแล้วเขาขอยกเอาไปเก็บ กระผมนึกว่าดูนานแล้วสีมันจะซีดหรืออย่างไร เขาบอกอย่างนอบน้อมว่ากระผมดูใกล้ ๆ เขากลับลมหายใจของกระผมจะไปเพิ่มก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ แล้วจะทำให้บอนโซที่เขาหวงมากนี้ตาย แต่กระผมคิดว่ามันเป็นคำขอร้องที่สุภาพ ที่จริงแล้วเขาคงคิดว่า กระผมเป็นนักปลูกบอนโซชั้นนักเลงหรือเซียนบอนโซ เขากลับจะมาดูมาศึกษาความลับของเขาในการทำบอนโซงุ่นนี้ ที่แท้จริงตัวกระผมนั้นมิได้เป็นนักปลูกบอนโซ ไม่มีความรู้เรื่องบอนโซเลย และที่บ้านก็ไม่มีบอนโซแม้แต่สักต้นเดียว กระผมก็เลยมามีจินตนาการและคิดว่า คนไทยเรสมัยก่อนเป็นคนหวงวิชา ถ้ามีวิชาดีวิชาพิเศษจะถ่ายทอดวิชาให้ใครจะต้องพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน มิฉะนั้นจะมานั่งเสียใจภายหลัง คนญี่ปุ่นก็เป็นคนหวงวิชาเหมือนกัน ถ้าเขามีวิชาดี ๆ อย่างนักปลูกบอนโซผู้นี้

คราวนี้กระผมขอมาถึงส่วนประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของสวนไทย นั่นคือ “ศาลาพักร้อน” ศาลาพักร้อนเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องจัดให้มีขึ้นภายในสวน ทั้งนี้เพราะเมืองเราเป็นเมืองร้อน เมื่อมีศาลาแล้วก็ใช้เป็นที่พักผ่อนคลายความร้อนได้ ศาลาในพระราชอุทยานเราเรียกว่าพลับพลาหรือพระที่นั่ง ภาพที่ท่านเห็นนี้เป็นพลับพลาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตั้งอยู่ในบริเวณท้องพระลานข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยด้านทิศตะวันตก พระองค์ท่านทรงใช้เป็นที่พักกว่าราชการและเป็นที่พักผ่อนพระราชอิริยาบถ ทรงโปรดพลับพลาเล็ก ๆ องค์กรนี้มาก และได้พระราชทานนามว่า “พระที่นั่งสนามจันทร์” ขอพาท่านไปชมศาลาอีกศาลาหนึ่ง นี่เป็น “พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์” อยู่ในบริเวณพระราชวังบางปะอิน เป็นศาลาที่มีขนาดใหญ่และตั้งอยู่กลางสระน้ำ และนี่ก็เป็นพลับพลาโถงอีกองค์หนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้สร้างขึ้นในสวนคิวาลัยเพื่อ

พระที่นั่งราชกรัณียสภาในพระบรมมหาราชวัง งดงามเจิดจ้าท่ามกลางแสงแดด งานสถาปัตยกรรมไทยจะมีความงดงามและมีเอกลักษณ์เด่นยิ่งขึ้นก็โดยที่จะต้องอาศัย “แสงแดด” และ “ไม้ตัด” เป็นส่วนประกอบ

“เขาไกรลาสจำลองสำหรับพระราชพิธีโสกันต์” ในพระบรมมหาราชวัง ในภาพนี้ขอให้สังเกตเห็นรูปม้า, ช้าง, ราชสีห์ และ อูสุภ (โคผู้) ที่อยู่ระดับกลางของเขาไกรลาสจำลองนี้

พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี ได้รับการตกแต่งบริเวณให้เป็น “สวนหิน” ท่ามกลางตงต้นลำทมอันร่มรื่น

พระที่นั่งสัตลาภิรมย์ ภายในสวนควาเลีย ในพระบรมมหาราชวัง

“อุบลชาติ” หรือ “บัวสาย” (water lily/ *Nymphaea* sp.)

“ปทุมชาติ” หรือ “บัวหลวง” (lotus/ *Nelumbo nucifera*) บัวหลวงสีขาวนี้มีชื่อว่า “บุณฑริก”

“วนาศรม” ภาพฝีพระหัตถ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นภาพศาลาของนักพรต อยู่ท่ามกลางธรรมชาติอันงดงาม ร่มรื่น และภาพนี้ยังแสดงให้เห็นประจักษ์ว่าสวนไทยเป็นสวนที่สามารถให้สัตว์ต่างๆ เข้ามาอยู่ร่วมกับคนได้ เป็นที่เอื้อต่อการหนีร้อนมาพึ่งเย็นโดยแท้

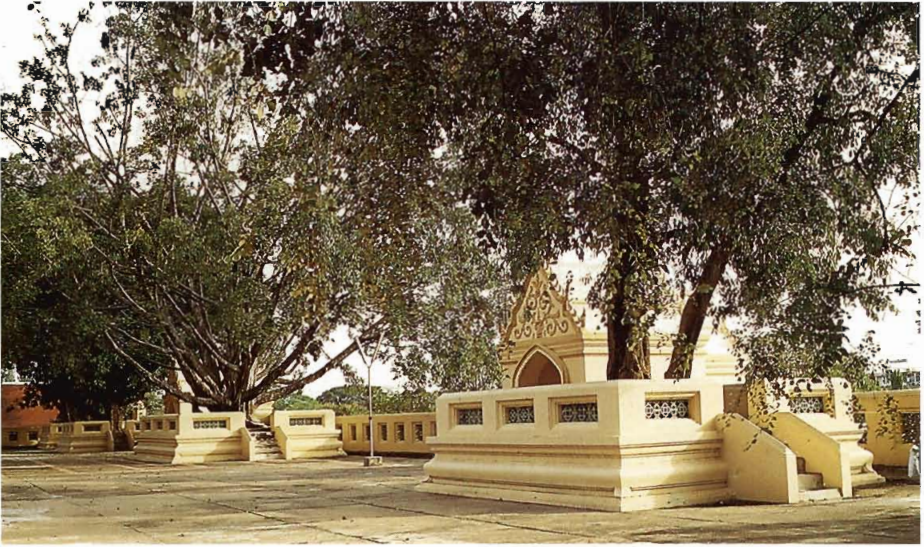
อุทยานพระบรมราชานุสรณ์รัชกาลที่ ๒ ที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

“มะขามโพรงโค้งคู้เป็นข้อคอก ฝักกรอกแห้งเกราะกะเทาะล่อน”

“สวนแคร์” บนนอกชานเรือนที่อุทยาน
พระบรมราชานุสรณ์รัชกาลที่ ๒ อัมพวา

กระเปาะ ต้นโพ, ต้นเกด, ต้นกร่าง และ ต้นหว้า บนขานล่างด้านทิศตะวันตกของพระปฐมเจดีย์
โปรดสังเกตนกกร่างที่มีกิ่งยี่นแก้งกิ่งออกไปรอบต้น

ภาพจิตรกรรมผนังในพระอุโบสถ
วัดมกุฏกษัตริยารามฯ แสดงการจัด
ตกแต่งสวนไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔
ที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก

สนามหญ้าหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นสนามหญ้าแห่งแรกในประเทศไทย

พระราชอุทยานสราญรมย์ ซึ่งเคยมีชื่อเสียงเป็นที่รำลือในสมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ ปัจจุบันเป็นสวนสาธารณะอยู่ในความดูแลของกรุงเทพมหานคร

บริเวณส่วนหนึ่งของสวนลุมพินี ปัจจุบันสวนสาธารณะแห่งนี้กำลังถูกห้อมล้อมด้วยอาคารสูงเกือบทุกด้าน

หอริชมงคลในสวนหลวง ร.๙ สว่างไสวด้วยลำแสงสุดท้ายของดวงอาทิตย์ก่อนจะพลบค่ำ

เป็นที่ประทับใจและเสด็จออกมหาสมาคมในงานพระราชอุทยานสโมสร และได้พระราชทานนามว่า “พระที่นั่งสัตตลาภิรมย์” เป็นพลับพลาโถงซึ่งมีทรวดทรงงดงามมาก ต่อไปนี้ขอมมาถึงภาพศาลาพักร้อนที่สำคัญอีกองค์หนึ่ง

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชานุญาตอันเชิญภาพฝีพระหัตถ์ของใต้ฝ่าละอองพระบาทซึ่งมีชื่อว่า “วนาศรม” มาแสดงไว้ ณ ที่นี้

ภาพนี้เป็นภาพศาลาของนักพรตในป่า ตั้งอยู่ท่ามกลางธรรมชาติอันงดงามร่มรื่น กระผมได้เขียนในข้อ๘ ว่า การสร้างสวนนี้นับได้อีกอย่างหนึ่งว่าเราได้สร้างเขตอภัยทานขึ้น ให้สัตว์ต่าง ๆ ซึ่งเขามีสิทธิ์เหมือนเรา เข้ามาอยู่มาอาศัยอย่างสุขสันติและสบายตามธรรมชาติของเขา เราจะเห็นได้ว่า สวนไทยเป็นสวนที่สามารถให้สัตว์ต่าง ๆ เข้ามาอยู่ร่วมกับคนได้ เป็นที่เอื้อต่อการหนีร้อนมาพึ่งเย็นและเป็นที่ย่างในภาษาฝรั่งเศสเรียกว่า “Sanssouci” (ซังซูซี) คือเป็นที่ไร้กังวลหรือไกลกังวล และไม่เพียงแต่สัตว์เท่านั้น แม้แต่คนที่เข้าไปพักเพียงชั่วคราวชั่วยามก็จะได้รับความสุขติดตัวกลับออกมา”

กระผมขอเข้าไปสู่เรื่องต่อไป “สวนของเรือนไทย” ในสมัยก่อนนี้คนไทยที่อยู่ริมน้ำจะอยู่แพและอยู่ในเรือ การปฏิบัติเช่นนี้ก็ถือได้ว่า เรायอมรับสภาพน้ำหลากน้ำท่วม ซึ่งจะต้องเกิดขึ้นทุกปีเมื่อน้ำหลากมาถึง ในสมัยก่อนแม่น้ำลำคลองก็ยังเป็นเส้นทางสัญจรที่สำคัญ เมื่อน้ำหลากมากคนอยู่เรืออยู่แพเขาจะไม่ทุกข์ร้อนอะไร ต่อมาชุมชนริมน้ำค่อย ๆ แออัดจึงต้องเขยิบขึ้นไปอยู่บนบกเรื่อย ๆ ภาพนี้เป็นภาพชุมชนริมน้ำสมัยรัชกาลที่ ๕ แสดงให้เห็นความจริงที่กล่าวมานี้ ส่วนคนไทยที่อยู่บนบกมักจะเป็นชวานา ชาวไร่ ชาวสวน ซึ่งจะต้องอยู่เรือนยกพื้นสูงนี้คือภาพเรือนไทยในชนบทในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ฝรั่งเศสเขียนไว้ กระผมได้ระบายนีให้สวยสดงดงามขึ้น เขาอยู่กับแบบนี้ ธรรมชาติอันร่มรื่นที่แวดล้อมอยู่ได้เป็นส่วนไปโดยปริยาย ต้นไม้ต่าง ๆ ที่ปลูกไว้นอกจากจะให้ลูกให้ผลเป็นอาหารแล้วยังให้ร่มเงาในหน้าร้อนได้เป็นอย่างดี

กระผมขอพามาถึงเรื่อง “สวนบนนอกชานเรือน” ขออนุญาตยกตัวอย่างภาพเรือนไทยที่ “อุทยานพระบรมราชานุสรณ์รัชกาลที่ ๒” ที่อำเภออัมพวา

จังหวัดสมุทรสงคราม ขอนำขึ้นไปบนนอกซานเรื่อน จะเห็นว่าบนนอกซานเรื่อน ได้รับการตกแต่งด้วยไม้กระถางชนิดและขนาดต่าง ๆ มุมหนึ่งจะมีไม้กระถางตั้งเรียงเป็นแถวและวางสลดหลั่นกันบนแคร่ไม้ ไม้กระถางเหล่านี้มีทั้ง ไม้ดอก ไม้ใบ ไม้ตัด ไม้แคระ ดูงดงามมาก อย่างที่ท่านเห็นในภาพนี่คือต้นมะขามค่อมซึ่งปลูกในกระถางดินเผาเคลือบ ดังที่ท่านกวีได้บรรยายไว้ในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนว่า “มะขามโพรงโค้งคู้เป็นข้อคอก ฝักกรอกแห้งเกราะกะเทาะล่อน” มะขามต้นนี้ ไล่ข้างในตายไปแล้วเหลือแต่เปลือก เป็นมะขามโพรง แต่ก็ยังสามารถออกลูกออกฝักได้ เป็นที่ชื่นชมแก่คนเลี้ยงมันมา การทำสวนแคร่อย่างที่ท่านเห็นในภาพนี้ คือทำร้านวางไม้กระถางวางสลดหลั่นขึ้นมาเป็นชั้น ๆ เมื่อมีไม้กระถางมากชั้น ก็ทำชั้นเสริมขึ้นมาให้สูงขึ้นอย่างที่ท่านเห็นอยู่นี้ คนไทยเรสมัยก่อนเมื่อเสร็จหน้างานจะมีเวลาว่างมาก ก็จะดูแลต้นไม้พรรณดินและรดน้ำ และก็ตัดต้นไม้ต่าง ๆ ไปตามนิสัยที่ตนชอบ พร้อมกันนั้นก็ฟังนกเขาที่เลี้ยงไว้ขันคู เลี้ยงนกแล้วก็เลี้ยงปลา มีกระถางอ่างปลาตั้งไว้บนซานเรื่อน มีความเพลิดเพลินสงบสุขตามอัตภาพของตน และนี่คือภาพไม้ญี่ปุ่น ไม้ญี่ปุ่นก็คือไม้ตัดชนิดหนึ่งของไทยเราแต่เป็นไม้แคระ เข้าทำนองบอนไซของญี่ปุ่น ญี่ปุ่นเองเขาก็ยอมรับว่า บอนไซของเขาได้ด้ารับมาจากจีน ไม้ญี่ปุ่นหรือไม้แคระของไทยเรานในสมัยก่อนก็ได้ด้ารับมาจากจีนเหมือนกัน เพียงแต่เป็นการเข้าใจคลาดเคลื่อนของคนไทยว่าไม้นี้มีกำเนิดรากเหง้ามาจากญี่ปุ่น

กระผมขอพาท่านมาถึงเรื่อง “ต้นไม้ใหญ่” ต้นไม้ใหญ่คนไทยเรานำมาปลูกตามวัดวาอารามมานานแล้ว ความงามของต้นไม้ใหญ่ถ้าจะดูแล้วมีหลายลักษณะหลายแบบด้วยกัน (ฉายภาพสไลด์บริเวณหน้าวัดเฉลิมพระเกียรติฯ อันร่มรื่นไปด้วยแมกไม้) ความงามในลักษณะนี้แฝงไว้ด้วยสภาพที่ฝรั่งเขาเรียกว่า “austerity” คือมีความเคร่งขรึมสงบและดูน่ากลัวนิด ๆ นี่คือภาพด้านหน้าวัดเฉลิมพระเกียรติฯ สิ่งที่ทำให้เกิดความงามลักษณะนี้ก็คือหมู่แมกไม้อันร่มครึ้มซึ่งอยู่ส่วนหน้า (foreground) ของภาพ ลึกเข้าไปตรงกลางของภาพจะเกิด dramatic effect คล้ายกับตุลระคร คือมีความตื้นเต้น ในภาพนี้จะมีความมืดและความสว่างสลับกันไปจนถึงตัวพระอุโบสถ คนที่ช่างสังเกตจะสัมผัสความจริงในเรื่องนี้ พระอารามแห่งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรม-

ราชินีนาถทรงโปรดเป็นอันมาก หากเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคผ่านวัดนี้ คราใด ก็มักจะเสด็จขึ้นประทับทอดพระเนตรชมวัดภายในเวลาอันสมควร แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินต่อไป^๖ ที่วัดนี้อีกเช่นกัน ในภาพนี้เป็นภาพพระอุโบสถที่ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์แล้ว ถ้าในภาพนี้ขาด foreground และ background ที่เป็นต้นไม้อันร่มครึ้มเขียวขจีเสียแล้ว ภาพของพระอุโบสถจะลดทั้งความงามและบรรยากาศที่ก่อให้เกิดศรัทธาปสาทะลงไปมาก กระผมยังจำได้ว่า ครั้งหนึ่งเมื่อกระผมได้ไปถ่ายรูปที่วัดเฉลิมพระเกียรติฯ นี้ ที่บริเวณหน้าวัดกระผมได้เห็นเด็กหัวจุกสองคน ตอนแรกคิดว่ากุมารทองเสียอีก แกแต่งตัวแบบเด็กไทยโบราณ ไว้จุกเสียด้วย คนหนึ่งอยู่ในชุดสีชมพู อีกคนหนึ่งในชุดสีเขียวตองอ่อน วิ่งเล็กล็กมาทางกระผม ประเดี๋ยวเดียวก็มียักษ์ใหญ่อ้วนพุงพลุ้ยไว้หางเปียเสียด้วย เหมือนยักษ์ในตะเกียงอะลาตินไม่มีผิด วิ่งไล่กวาดเด็กตะโพง ๆ มา กระผมก็ถึงบางอ้อ ไม่ใช่กุมารทองหรือยักษ์อะไร เขากำลังถ่ายหนังกันอยู่แถวนี้ นั่นเอง โดยที่เห็นวัดนี้มี location เหมาะ ไม่ต้องไปสร้างฉากให้เสียสตางค์ ผู้สร้างหนังเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ มักชอบมาถ่ายหนังที่วัดนี้ เพราะที่หน้าวัดมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นร่มครึ้มและมีกำแพงซึ่งมีใบเสมาคล้ายกำแพงวังหรือกำแพงเมืองในสมัยโบราณ

อีกวัดหนึ่งคือ “วัดพระปฐมเจดีย์ฯ” วัดพระปฐมเจดีย์นี้นับเป็นตัวอย่างสำคัญในการใช้ต้นไม้ใหญ่ตกแต่งบริเวณศาสนสถาน และต้นไม้ใหญ่ก็เป็นไม้ที่มีกล่าวไว้ในพระพุทธรูปประวัติ กระผมขอนำท่านชมภาพลานกว้างหน้าวัดและองค์พระปฐมเจดีย์เสียก่อน ภาพนี้ได้ถ่ายมาประมาณสิบกว่าปีมาแล้ว จะเห็นว่ายังเป็นระเบียบเรียบร้อยและสะอาดสะอ้านดี แต่เดี๋ยวนี้ตอนเย็น ๆ ลานกว้างนี้ได้กลายเป็นสวนอาหารไปแล้ว มีรถขายอาหารมาจอดตั้งโต๊ะตั้งเก้าอี้ขายอาหารเต็มไปหมด ทำให้ปูชนียสถานที่สำคัญที่สุดแห่งนี้ของชาติด้อยความงามและความเป็นระเบียบเรียบร้อยลงไปมาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระปฐมเจดีย์องค์นี้ครอบซากขององค์เดิม เมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่ ได้เสด็จจุดควัตรมาทอดพระเนตรซากพระเจดีย์ใหญ่ที่ว้านี้ และได้เสด็จกลับไปทูลขอพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงปฏิสังขรณ์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสความว่า พระเจดีย์นั้นอยู่ห่างไกล และอยู่ในป่าชุก

ยากที่จะทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ ก็เลยยังไม่ทรงจัดการใด ๆ จวบจนเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสวยราชสมบัติ พระองค์ท่านก็ได้ทรงดำริในเรื่องนี้ และได้ทรงเริ่มการสร้างพระปฐมเจดีย์องค์นี้ครอบซากองค์เดิม พระปฐมเจดีย์นี้มาสร้างเสร็จเรียบร้อยในสมัยรัชกาลที่ ๖ และถือว่าเป็นปูชนียสถานที่ยิ่งใหญ่และสำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ เราได้พบว่าในสมัยรัชกาลที่ ๔ ก็ได้มีการปลูกต้นไม้กันแล้วทั้งชานบนและชานล่างที่อยู่รอบองค์พระเจดีย์ โดยเฉพาะชานบนจะมีการปลูกต้นไม้ขนาดเล็กหรือขนาดย่อม ไม่ปลูกต้นไม้ขนาดใหญ่ เพราะเกรงว่าถ้าปลูกต้นไม้ขนาดใหญ่ หากถูกพายุพัดโค่นล้มลง ก็อาจจะก่อความเสียหายแก่สิ่งก่อสร้างใกล้เคียงได้ เกิดเรื่องยุ่งเรื่องลำบากขึ้นมาต้องเสียเงินเสียทองเสียเวลา มาซ่อมแซมกันใหม่ เพื่อตัดปัญหานี้ คนสมัยก่อนซึ่งเขาฉลาดมาก เขาจึงเลือกต้นไม้ขนาดย่อมชนิดที่มีรากจับยึดดินได้ดีเช่นต้นลั่นทมมาปลูก โดยเฉพาะต้นลั่นทมนี้ กระผมยังไม่เคยเห็นต้นลั่นทมโคนล้าที่ ต้นไม้ชนิดนี้รากจับยึดดินยึดหินได้มั่นคงจริง ๆ ไม่เช่นนั้นแล้วจะอยู่บนภูเขาที่มีลมมีพายุพัดโกรกได้อย่างไร และนี่คือความงามของดอกลั่นทม (ฉายสไลด์ดอกลั่นทมในระยะใกล้) กระผมขอต่อไปเรื่องเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ปูชนียสถานแห่งนี้ มีต้นไม้ที่มิกกล่าวไว้ในพระพุทธรูปประวัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงเลือกต้นไม้ที่มิกกล่าวไว้ในตอนที่ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว คือตอนที่เสวยวิมุตติสุข การเสวยวิมุตติสุขของพระพุทธองค์นานถึง ๗ สัปดาห์ หรือ ๔๙ วัน ในคัมภีร์ต่าง ๆ ได้กล่าวไว้ว่า ในช่วงเวลานี้พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้เสด็จไปไกลจากที่ที่ทรงตรัสรู้เท่าใดนัก คือประทับบนเวียนใกล้ ๆ ถ้วนนั้นนั่นเอง แต่พอก่อนวันที่จะทรงแสดงปฐมเทศนาเพียงหนึ่งวัน ท่านก็เสด็จจากที่ตรัสรู้ คือ พุทธคยามาถึงอิสิปตนมฤคทายวันเมืองสาวิคนาถหรือสาหรณาทิ ภายในหนึ่งวันท่านนั้นเพื่อทรงแสดงปฐมเทศนา ทำได้อย่างไร? ถ้าพิจารณาด้วยเหตุด้วยผลแล้ว ในแง่สรีรศาสตร์ พระพุทธเจ้าก็คือมนุษย์เราธรรมดา แต่พระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณอันสูงส่งและประเสริฐยิ่ง สามารถตรัสรู้เข้าใจเรื่องสังขารมได้อย่างล้าลึกเป็นที่สุด ไม่สามารถเสด็จไปถึงปัจุบันเดียวได้ภายในวันเดียว ระยะทางจากพุทธคยาถึงสาหรณาทิ โดยทางรถไฟก็ราว ๒๔๐-๒๕๐ กิโลเมตร รถไฟอินเดียวิ่งช้าเหมือนรถไฟไทยก็

กินเวลาราว ๔ ชั่วโมงครึ่งถึง ๕ ชั่วโมง และถ้ายังเป็นเส้นทางเสด็จพุทธดำเนิน ซึ่งจะต้องอ้อมผ่านป่าผ่านเขาข้ามน้ำข้ามห้วยด้วยแล้ว คงจะต้องไกลกว่านี้ อาจจะร่วม ๓๐๐-๓๕๐ กิโลเมตรก็ว่าได้ ในเวลานับตั้งแต่วันที่วิสาขบูชา (วันตรัสรู้) จนถึงวันอาสาฬหบูชา (วันแสดงปฐมเทศนา) ห่างกัน ๔๙ วัน พระพุทธเจ้ากว่าท่านจะเสด็จจากที่ตรัสรู้ก็เริ่มต้นสัปดาห์ที่สอง หมดไป ๗ วันแล้ว และในสัปดาห์ที่หกนั้น ฝนตกตลอดสัปดาห์ เดินทางไม่ได้ หมดไปอีก ๗ วัน เหลือเวลาการเดินทางจริงๆ ก็ ๔๕ วัน ระยะทางร่วม ๓๕๐ กิโลเมตร ใน ๔๕ วัน เฉลี่ยวันหนึ่งๆ ก็คงเสด็จพุทธดำเนินราว ๖ ถึง ๘ กิโลเมตร พอดีสำหรับผู้บำเพ็ญพรตอย่างพระพุทธองค์ที่จะต้องทรงแหวะตามหมู่บ้านเพื่อรับภิกขาหาร และทรงหาที่สงบสัจประทับไตรตรองเพื่อที่จะทรงเตรียมประกาศธรรมในวาระแรก^๑ และอีกประการหนึ่ง ถ้าจะพิจารณาในด้านพฤกษศาสตร์แล้ว ต้นไม้ต่างๆ ที่มีกล่าวไว้ในช่วงเวลาพระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข ก็เป็นต้นไม้ต่างพันธุ์ต่างชนิดกัน บ้างก็ชอบขึ้นในที่ดอน บ้างก็ชอบขึ้นในที่ลุ่มริมน้ำ ซึ่งตามธรรมชาติไม่น่าจะอยู่ในที่แห่งเดียวกันหรือใกล้กัน และนี่ก็เป็นการชี้ให้เห็นว่า ในเวลาพระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุขนั้น ท่านได้เสด็จผ่านไปตามภูมิประเทศที่มีลักษณะต่างกัน

กระผมขอกล่าวถึงต้นไม้ต้นหนึ่งในช่วงเสวยวิมุตติสุขแต่ไม่มีบนลานพระปฐมเจดีย์ก่อน นั่นคือ “ต้นจิก” หรือ “ต้นมุจลินท์” ในพระพุทธประวัติได้กล่าวไว้ว่า ในสัปดาห์ที่หก ขณะที่พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข เกิดลมหนาวและฝนตกหนัก ได้มีพญานาคตนหนึ่งนามว่าพญามุจลินท์ ได้เข้ามากระทำอุชสีพระพุทธองค์ แล้วค้อยๆ ขดตัวล้อมและแผ่พังพานปรกพระพุทธองค์แบบนี้ นี่เป็นภาพผนังในพุทธสถานแห่งหนึ่งในลังกา ถ้าดูแล้วคล้ายๆ แมงมุมไข เวลาไขก็จะมีวนตัวล้อมไปรอบๆ เพื่อให้ความอบอุ่นแก่ไข แล้วเอาหัวขบลงไปบนไขลูกยอด และนี่ก็คือความเป็นไปได้เกี่ยวกับพระพุทธองค์ที่ชาวลังกาเขาถือว่าเป็นเช่นนี้ เขาพยายามเขียนต้นมุจลินท์ให้เหมือนต้นมุจลินท์ตามที่เขาเห็นให้ปรากฏในงานจิตรกรรมของเขา นี่ถ้าคนไทยดูภาพนี้ จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าถูกงูรัด! ไทยเราจึงนิยมให้พระพุทธรูปงามสง่ากว่าแบบนี้ (แบบลังกา) คือให้ประทับบนขนดและมีพังพานเหนือพระเศียรของพระพุทธรูป ซึ่งดูงามสง่าดี แต่อย่างไรก็ตามจิตรกรไทยที่วาด

พระพุทธรูปปางนี้ จะไม่ค่อยเข้าใจเรื่องต้นมุจลินท์ คือเขียนไม่เหมือนต้นมุจลินท์จริง ๆ คนอินเดียเขาเรียกต้นมุจลินท์ว่า “มูคาลินดา” (mucalinda) ต้นมุจลินท์หรือต้นจิกนี้แสดงว่าพระพุทธรองค์เสด็จผ่านไปในที่ลุ่ม บางแห่งคงต้องมีน้ำขัง เพราะต้นจิกจะขึ้นตามชายน้ำเท่านั้นซึ่งเป็นที่เปียกที่ชุ่ม (ฉายภาพพระพุทธรูปปางนาคปรกสมัยลพบุรี) นี่คือพระพุทธรูปที่ประทับนั่งบนพญามุจลินท์นาคราชอย่างงามสง่าเป็นพระพุทธรูปประจำผู้ที่เกิดในวันเสาร์

ต่อไปกระผมขอกล่าวถึง “การปลูกต้นไม้ใหญ่บนชานพระปฐมเจดีย์” (ฉายภาพฝั่งพระปฐมเจดีย์) ที่เห็นเป็นวงกลมใหญ่ล้อมรอบพระเจดีย์นั้นคือบริเวณชานบนหรือเทอเรซ (terrace) บน และที่เห็นเป็นสี่เหลี่ยมใหญ่ล้อมวงกลมนั้นคือบริเวณชานล่างหรือเทอเรซล่าง ที่บริเวณชานบนหน้าพระวิหารพระนอนด้านทิศตะวันตก ตรงนี้คือต้นโพที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปลูก และที่มุมชานล่างทั้งสี่คือต้นโพสี่ต้นที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ปลูกไว้ และที่ชานล่างด้านทิศตะวันตก ท่านเห็นต้นไม้ที่เรียงรายอยู่ ๕ ต้นนี้ คือ ต้นโพ ต้นเกต ต้นกร่าง ต้นหว่า และต้นรัง อย่างต้นโพนี้ในสมัยก่อนตั้งแต่สมัยสุโขทัยมา เราได้มาจากลังกาทั้งสิ้น ไม่สามารถนำต้นโพมาจากพุทธคยาโดยตรง โพลังกาก็เป็นโพที่สืบเชื้อสายโดยตรงจากโพพุทธคยา เพราะพระเจ้าอโศกมหาราชได้พระราชทานและนำมาปลูกที่เมืองอนูราธปุริบนเกาะลังกาเมื่อครั้งกระโน้น โพลังกาได้เข้ามาสู่กรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์โดยลำดับ แต่โพที่รัชกาลที่ ๔ ทรงปลูก (ฉายสไลด์ภาพต้นโพที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปลูก) และโพที่มุมชานล่างทั้งสี่ต้นนี้เป็นโพที่มาจากพุทธคยาโดยตรง คนที่นำโพเหล่านี้เข้ามาได้เป็นคนอินเดีย แต่เป็นชาวอังกฤษชื่อ ดอกเตอร์ จอห์น สไควร์ (Dr. John Squire) ซึ่งเป็นพระสหายคนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โพทั้งห้าต้นนี้ที่มาจากพุทธคยา เราเรียกว่า “โพศรีมหาโพธิ์” แต่โพต้นที่ขึ้นอยู่หัวแถวไม้ทั้ง ๕ ต้นนี้ จะเป็นโพศรีมหาโพธิ์หรือโพลังกากระผมยังหาหลักฐานไม่พบ ถ้าเราไปที่พุทธคยา ขอให้แจกพาไปดูต้นโพ (ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้) แจกจะไม่รู้จัก แต่ถ้าบอกเขาว่าต้น “ปีปาล” (pipal) เขาจะรู้จักร้องกะไฮ้กะเฮ้พาไปดู นี่แหละต้นปีปาลอยู่ที่นี้ ต้นถัดไปคือ “ต้นเกต” หรือ “ราชายดนะ” ไม้ชนิดนี้ชอบขึ้น

ในที่แห่งแล้งที่ตอนที่สูง ทำให้สันนิษฐานได้ว่าพระพุทธรองค์เสด็จผ่านภูมิประเทศที่สูงขึ้นและมีความแห้งแล้งมากขึ้น ต่อไปเป็น “ต้นกร่าง” ต้นกร่างนี้ในภาษาบาลีเขาเรียกว่า “พหูปุตตนิโครธ” พหูแปลว่ามาก ปุตตะแปลว่าบุตรหรือลูก นิโครธแปลว่าต้นไทร รวมความว่า ต้นไทรที่มีลูกมากนั่นเอง นี่คือนักกร่าง และที่เขาบอกว่าอาการของคนบางคนนั้นดูมันกร่าง ๆ ขอบกล ก็ลองสังเกตลักษณะของต้นกร่างดู กิ่งของไม้ที่มันจะยื่นแก้ง่ามออกไปรอบต้น เหมือนนกเงือกโตที่เวลาเดินมักจะกางข้อศอกส่ายไปส่ายมาให้ดูน่าเกรงขาม แต่ต้นกร่างนี้เป็นนกเงือกโตใจดี คือมีลูกตก ลูกเมื่อสุกมีสีส้มออกแดง พวกนกชอบกินมาก แต่กระผมยังไม่เคยลองชิม ลูกกร่างสุกนี้ว่ามีรสชาติเป็นอย่างไร มาถึงอีกต้นเป็นต้นที่สี่คือ “ต้นหว่า” ชาวอินเดียเขาเรียกว่า “แจมบูล” (jambul) ก็คือชมพู่นั่นเอง ที่ชาวอินเดียเขาเรียกประเทศของเขาว่าชมพูทวีปนั้น ก็หมายความว่าทวีปที่มีต้นหว่านั่นเอง ต้นที่ห้าหรือต้นสุดท้ายคือ “ต้นรัง” เป็นต้นไม้ที่แต่ก่อนเข้าใจว่าพระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานภายใต้ต้นรังคู่ แต่มาตอนหลังได้พิสูจน์ว่าเป็น “ต้นสาละอินเดีย” และไม่ใช่สาละลังกาด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ เราจะเห็นว่าศิลปะในการออกแบบและตกแต่งสวนไทยนั้นมันจะค่อยกระเตยตเข้ามาทางแบบอย่างตะวันตก (ฉายภาพสลิดซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภาพฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม แสดงการจัดตกแต่งสวนที่ได้รับอิทธิพลทางตะวันตก) ในตอนนั้นไทยเราพยายามทำแทบทุกสิ่งทุกอย่างให้คล้ายตามตะวันตกหรืออัสตงคตประเทศ แม้แต่การตกแต่งสวนก็รับเอาแบบอย่างจากทางตะวันตกมาทำ ในภาพนี้เราจะเห็นว่าแม้จะรับเอาวิธีการและศิลปะจากทางตะวันตกเข้ามาบ้างเพียงใด แต่ลักษณะที่แสดงออกว่าเป็นสวนไทยยังอยู่ครบถ้วนบริบูรณ์ ซึ่งนับว่าเป็นความชาญฉลาดของคนไทยโดยแท้ ภาพนี้เป็นภาพที่หาดูได้ยากมาก กระผมได้ไปถ่ายภาพนี้ที่ผนังในพระอุโบสถวัดมกุฏกษัตริยาราม ซึ่งนับได้ว่าเป็นภาพแสดง concept ของการตกแต่งสวนไทยในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้อย่างชัดเจนที่สุด (ฉายสลิดภาพสังฆนายก ฉอง บัณฑิตสดี ปาลเลอกัวัช) กระผมจะผ่านท่านผู้นี้ไปเสียมิได้ นี่คือน่าสังฆนายก ฉอง บัณฑิตสดี ปาลเลอกัวัช ท่านเป็นผู้ที่สนิทสนมเป็นอย่างมากกับรัชกาลที่ ๔ เมื่อครั้งยังทรงเป็นเจ้าฟ้ามงกุฏ

ทรงผนวชอยู่ที่วัดราชาธิวาส ท่านได้กราบทูลขอร้องเจ้าฟ้ามงกุฎว่า ถ้าเสด็จจุดธูปไปที่ไหนในถิ่นห่างไกล ไปพบเห็นต้นไม้อะไรแปลก ๆ ถ้าทรงเก็บนำมาพระราชทานให้ก็จะดีใจมาก แต่ถ้าทรงเก็บมาไม่ได้ก็ขอให้ทรงบันทึกไว้ ท่านปาลเลอกั๋วชัสนใจต้นไม้เมืองไทยมาก และเมื่อท่านเขียนหนังสือขึ้นเล่มหนึ่งในชื่อที่แปลเป็นภาษาไทยว่า “เล่าเรื่องเมืองสยาม”^{๑๐} ก็มีตอนหนึ่งเล่าถึงไม้ต่าง ๆ ที่ขึ้นในเมืองไทยไว้อย่างน่าสนใจมาก กระผมคิดว่านับตั้งแต่ลาอุแบร์มาก็ถึงท่านปาลเลอกั๋วชัสนี้แหละ ที่สนใจต้นไม้ดอกไม้ผลไม้มือเมืองไทยและได้เขียนบันทึกรายละเอียดไว้อย่างน่าฟังมาก และก็สังฆนายกปาลเลอกั๋วชัสนี้เอง ที่ได้เคยกราบทูลรัชกาลที่ ๔ ว่า ต่างประเทศ (ทางตะวันตก) เดียวนี้เขาเจริญมาก เขามี greenhouse (เรือนกระจกสำหรับปลูกต้นไม้) สามารถที่จะนำต้นไม้เมืองร้อนไปปลูกไว้ได้ ทั้ง ๆ ที่เป็นเมืองหนาวมีหิมะตก ภายใน greenhouse สามารถควบคุมอุณหภูมิและความชื้นให้พอเหมาะจนต้นไม้เมืองร้อนสามารถอยู่ได้ อย่างต้นกล้วยก็สามารถออกเครือออกหวีได้เช่นนี้เป็นต้น ภาพที่เห็นนี้เป็น greenhouse ขนาดมหึมา อยู่ชานกรุงลอนดอนมีชื่อว่า “The Crystal Palace”^{๑๑} และท่านปาลเลอกั๋วชัสนี้ยังกราบทูลอีกว่า ในฝรั่งเศสที่กรุงปารีส เขาก็มี greenhouse เหมือนกัน มีการรวบรวมพันธุ์ไม้เมืองร้อนนานาชนิดและได้นำมาปลูกไว้ ในภาพนี้เราจะเห็นไม้เมืองร้อนซึ่งเป็นพวกปาล์มที่มีขนาดใหญ่ มีหม่อมสองคนนั่งอยู่ใต้ต้นปาล์ม เป็นการเปรียบเทียบทางสัดส่วนไปในตัวว่าปาล์มนี้โตใหญ่เท่าใด

ต่อไปขอพูดถึงการเดินทางย้ายถิ่นของต้นไม้ ในรัชกาลที่ ๔ ไม้ต่างถิ่นเริ่มทยอยเดินทางเข้ามาประดับสวนไทย และพวก “กุหลาบ” พันธุ์ต่าง ๆ ก็ค่อย ๆ ทยอยกันเข้ามาเป็นอันมากในสมัยรัชกาลที่ ๕ นอกจากนี้ก็มีพวกกล้วยไม้ พวกหน้าวัว พวกบอน พวกโกสน ก็ไม่น้อยหน้า ก็ได้เข้ามาและนิยมปลูกเล่นกันอย่างกว้างขวาง ภาพนี้คือ “ต้นกล้วยพัด” ภาพต้นกล้วยพัดขนาดใหญ่นี้ฝรั่งได้ถ่ายรูปที่สวนพฤกษศาสตร์ที่เมืองโบกอร์บนเกาะชวา (อินโดนีเซีย) ตามจริงแล้วพืชนี้เดินทางมาไกลมาก นักพฤกษศาสตร์เขาบอกว่าดั้งเดิมมันอยู่ที่เกาะมาดากัสการ์โน่น ซึ่งเป็นเกาะอยู่ทางตะวันออกของทวีปแอฟริกา ได้เดินทางแพร่ไปตามอาณานิคมต่าง ๆ ของพวกฝรั่ง และได้มาถึงเมืองปัตตาเวีย โบกอร์ สุราบายา ซึ่งขณะนั้นเป็น

เมืองขึ้นของฮอลันดา และในสมัยรัชกาลที่ ๕ ข้าหลวงใหญ่ที่เมืองปัตตาเวียได้ส่งต้นกล้วยพัดเข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์ท่านทรงมีรับสั่งให้มาปลูกไว้ที่หน้าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามตั้งที่ท่านเห็นอยู่ทุกวันนี้ การนำไม้ต่างถิ่นที่แปลก ๆ มาปลูกไว้เช่นนี้ มิใช่เป็นการเพื่อฝรั่งแต่เรียกได้ว่า คนไทยเรานี้ถ้าเมื่อได้ของแปลกอะไรมาก็จะนำมาถวายเป็นพุทธบูชา วัดพระศรีรัตนศาสดารามที่มีต้นกล้วยพัดนี้ก็เริ่มมีมาตั้งแต่การบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่เมื่อกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๑๐๐ ปี และก็ปลูกซ่อมแทนกันเรื่อยมาหากเมื่อต้นเดิมทรุดโทรมหรือตายไป เป็นการรักษาตำนานเก่าเอาไว้ “บัววัดตอเรีย” ก็เช่นกัน ถิ่นฐานเดิมอยู่ไกลมาก อยู่ถึงลุ่มแม่น้ำอะเมซอนในอเมริกาใต้ เข้ามาถึงเมืองไทยในรัชกาลที่ ๕ นี้เหมือนกัน

พืชประดับสวนประเภทสุดท้ายที่กระผมจะขอกล่าวถึงก็คือ “หญ้า”^{๑๖} หญ้าที่ท่านคงจะทราบแล้วว่า เป็นพืชจำพวกเดียวกับต้นไผ่ แต่เดิมคนจีนเขาปลูกกันแต่เขาไม่ได้ปลูกเป็นสนามหญ้า เขาปลูกในพื้นที่เล็ก ๆ นี่คือภาพพระบรมมหาราชวังในสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งฝรั่งเขียนไว้ ท่านจะเห็นพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาทขณะนั้นยังไม่ได้สร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ลานทั้งหมดจะปูด้วยแผ่นหิน แต่เมื่อสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทขึ้นแล้ว ก็ได้มีการปลูกหญ้าทำสนามหญ้าขึ้นหน้าพระที่นั่งองค์นี้ และสนามหญ้านั้นนับได้ว่าเป็นสนามหญ้าแห่งแรกในประเทศไทย การปลูกหญ้าและการทำสนามหญ้านี้บางคนอาจจะคิดเป็นเรื่องง่าย ๆ มีหญ้าแล้วก็ปลูกกันไป ทำอย่างนั้นไม่ได้ ท่านอาจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ที่ล่วงลับไปแล้ว ท่านได้เคยบอกกระผมว่า การทำสนามหญ้าไม่ใช่ของง่าย ๆ ทำแล้วไม่ดูแลรักษาทอดทิ้งไปก็ไม่ได้ ท่านให้สูตรสำคัญไว้คือ หนึ่งจะต้องตัดอย่างสม่ำเสมอ สองเมื่อตัดแล้วจะต้องรดด้วยลูกกลิ้งอย่างสม่ำเสมอ และสามจะต้องรดน้ำทุกวัน ถ้าฝนไม่ตกลงมา คือรดน้ำอย่างสม่ำเสมอ คือ ตัด รดน้ำ การที่มีสนามหญ้ารียบเรียบเขียวขจีดังตามเช่นนี้ ก็ต้องมีเครื่องตัดหญ้า การที่จะเอากรรไกรเล็มต้นไม้ไปตัดก็บ๊าย ๆ แบบนั้นมันก็ไม่ได้ เปลืองแรงงานและตัดได้ไม่สวยงาม จะต้องมีเครื่องตัดหญ้าด้วยแรงคนหรือแรงเครื่องจักร ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้เกิดมีสนามหญ้านี้ขึ้นเป็นแห่งแรกในเมืองไทย นับเป็นสนามหญ้าประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คือสนามหญ้าหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการตัดถนนในกรุงเทพฯ ขึ้นมากมายหลายสาย การคมนาคมที่เคยสัญจรไปมากันทางน้ำก็เปลี่ยนเป็นทางบกตามถนนหลายสายที่ตัดขึ้นนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสยุโรปถึง ๒ ครั้ง ได้ทอดพระเนตรเห็นความเจริญของประเทศต่าง ๆ เมื่อเสด็จกลับมาถึงเมืองไทย ก็ได้โปรดฯ ให้ตัดถนนแล้วก็ปลูกต้นไม้สองข้างถนนเป็นที่งดงามและร่มรื่น นี่เป็นภาพถนนพระรามที่ ๕ ต้นมะขามอันเก่าแก่เหล่านี้ รัชกาลที่ ๕ โปรดฯ ให้ปลูกไว้ แม้บางต้นจะทรุดโทรมตายไป ทางกรุงเทพมหานครก็ได้ปลูกซ่อมเพื่อให้เป็นแถว เป็นระเบียบอย่างที่เราเห็นกันเช่นนี้ ถนนสายนี้เป็นถนนที่ร่มรื่น และเป็นตัวอย่างที่ดีมากในการปลูกต้นไม้ริมถนนที่เราควรถือเป็นแบบอย่าง ต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ และนี่คือน้ำพุ (ฉายสไลด์ภาพในบริเวณพระราชอุทยานสราญรมย์) ในเมื่อเรามีกระแสไฟฟ้าขึ้นแล้ว ก็สามารถมิน้ำพุ แทนน้ำพุที่เราสั่งเข้ามาจากฝรั่งเศส สวยงามมาก ขอให้สังเกตว่าการตกแต่งสวนเริ่มเป็นสากลมากขึ้นเรื่อย ๆ สิ่งที่เป็นของไทยดั้งเดิมเช่นศาลาพักผ่อนก็ไม่ค่อยนิยมสร้างกันแล้ว กลับเป็น pavilion หรือกระโจมแตรตามแบบตะวันตกไปเลย ถ้าหากพิศอย่างผาด ๆ ก็คิดว่าเป็นสวนในเมืองฝรั่ง และนี่ก็คือ “พระราชอุทยานสราญรมย์” ซึ่งปัจจุบันอยู่ในความดูแลของกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานที่ดินและโปรดฯ ให้สร้าง “สวนลุมพินี” ขึ้น เพื่อประชาชนจะได้ใช้เป็นที่พักผ่อน ถือได้ว่าเป็นสวนสาธารณะ หรือ public park ที่แท้จริงแห่งแรกของเมืองไทย การที่พระราชทานนามว่าสวนลุมพินีก็เพื่อให้สถานที่นี้มีความศักดิ์สิทธิ์ มิให้คนรุ่นหลังเบียดเบียนพระราชประสงค์ของพระองค์ท่าน โดยการเปลี่ยนสภาพของสถานที่นี้ไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น สวนลุมพินีจะต้องเป็นสาธารณสมบัติของคนไทยทุกคนไปชั่วกาลนาน

กระผมขอพาท่านมาสู่กาลเวลาในปัจจุบัน คือนำท่านมาถึง “สวนหลวง ร.๙” สวนอันงดงามแห่งนี้นอกจากจะได้พัฒนาขึ้นเป็นสวนไทยที่มีความเป็นสากลจนเต็มรูปแบบ ยังเป็นสวนที่มีความร่มรื่น และเป็นสวนที่มีความหลากหลายในองค์ประกอบต่าง ๆ มีสนามหญ้าอันกว้างขวาง มีหอพิพิธภัณฑน์ มีลานออกกำลังกาย มีสวนนานาชาติ นับว่าครบตามวัตถุประสงค์ของการสร้างสวนสาธารณะแบบ

สากลทีเดียว โดยเฉพาะสวนนานาชาติ มีทั้งสวนอังกฤษ สวนฝรั่งเศส สวนอเมริกัน สวนญี่ปุ่น สวนจีน แม้ว่าแต่ละสวนจะมีขนาดเล็ก แต่ก็แสดงออกถึงลักษณะประจำชาติได้เป็นอย่างดี ทำให้คนที่เข้าไปเที่ยวสวนได้ดูว่าสวนของแต่ละชาติมีลักษณะเป็นอย่างไร เป็นการเรียนรู้และสัมผัสได้ในระยะเวลาอันสั้น ไม่ต้องไปถึงเมืองนอกเมืองนา และเมื่อเดินมาถึงบริเวณกระโจมแดร์นี้ ก็จะบ่งบอกว่าสวนไทยได้คลี่คลายเข้าสู่ความเป็นสากลแล้วอย่างเต็มตัว กระผมก็ขอมาถึงภาพสุดท้าย เย็นวันหนึ่งในเดือนเมษายนของปีที่แล้ว (พ.ศ. ๒๕๓๘) วันนั้นกระผมพาลูกศิษย์คนหนึ่งให้ไปช่วยถ่ายภาพคือคุณนพคุณ ต่อวงศ์ เรากำลังจะเดินออกจากสวนแห่งนี้ แต่พอหันหลังกลับไปดูหอรัชมงคล ก็เห็นภาพที่ทำให้เกิดความประทับใจเป็นที่สุด ถ้ากระผมบรรยายด้วยคำพูดก็ไม่มีใครเชื่อ ต้องขอนำภาพนี้มาแสดง ก็คือลำแสงสุดท้ายของดวงอาทิตย์อันเสมือนสเปคโตรไลท์นั้นบนพื้นน้ำมีดวงฉายมาที่หอรัชมงคล ทำให้หอรัชมงคลสว่างไสวอย่างน่ามหัศจรรย์ท่ามกลางบรรยากาศโดยรอบที่เริ่มจะมีมืดแล้ว เพราะขณะนั้นเย็นมากแล้วใกล้จะพลบค่ำ กระผมได้ให้ลูกศิษย์รีบถ่ายภาพนี้ไว้ทันที และนำภาพหอรัชมงคลอันจรัสแสงมาให้ท่านชมในโอกาสนี้ ซึ่งกระผมถือเป็นนิมิตหมายอันดียิ่ง เป็นสิ่งที่น้อมให้รำลึกถึงองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้น และทรงเปี่ยมไปด้วยคุณธรรมความดี อันประเสริฐยิ่งทุกประการ ซึ่งได้สถิตอยู่ในจิตใจของคนไทยทุกผู้ทุกนาม ขอพระองค์จงทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน

เนื่องจากเวลาแสดงปาฐกถาที่กำหนดไว้ได้สิ้นสุดลงแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชานุญาตจบการแสดงปาฐกถาแต่เพียงเท่านี้

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

คำอธิบายเชิงอรรถ :

๑ วัตถุประสงค์ในการจัดสร้าง “สวน” อาจประมวลได้เป็น ๙ หัวข้อดังนี้ :-

(๑) เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ทั้งที่เป็นของส่วนตัวและเป็นสาธารณสมบัติ

(๒) เป็นที่ชื่นชมความงดงาม และ สัมผัสความร่มรื่น อันเกิดจากการผสมผสานระหว่างธรรมชาติ กับฝีมือการสร้างสรรค์และการตกแต่งของมนุษย์

(๓) เป็นสถานที่ประดับบารมีและแสดงความเจริญของประเทศชาติ เช่น สวนที่พระราชวังแวร์ซายส์ ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งกรุงฝรั่งเศส และ สวนขวาในพระบรมมหาราชวังของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ-หล้านภาลัย ซึ่งโปรดฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อให้ประเทศเพื่อนบ้านทราบว่า ไทยเราเข้าสู่สมัยครั้งบ้านเมืองดี

(๔) เป็นสถานที่ได้มาซึ่งส่วนต่าง ๆ ของพืชที่ปลูกไว้ เช่น ลูกดอก และใบเป็นอาหารและยา ดอกนำมากลั่นเป็นน้ำหอม ฯลฯ

(๕) เป็นแหล่งรวบรวมพืชประจำถิ่น พืชต่างถิ่น และพืชหายาก ไว้เพื่อการศึกษาค้นคว้า การอนุรักษ์ และ การขยายพันธุ์ตามหลักวิชาพฤกษศาสตร์

(๖) เป็นสถานที่ที่สร้างขึ้นเพื่อมอบแต่ศาสนานั้น ๆ ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา เช่น การสร้างสวนและการปลูกต้นไม้ใหญ่ตามวัดวาอาราม เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและเพื่อน้อมรำลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

(๗) เป็นสถานที่ก่อให้เกิดอากาศบริสุทธิ์หรือเป็นปอด แก่บริเวณใกล้เคียงที่แวดล้อมสวนนั้น ๆ

(๘) เป็นแหล่งให้อภัยทานหรือให้ความไม่มียกยแก่สัตว์ต่าง ๆ ที่เข้ามาอาศัย และมีชีวิตอย่างมีความสุขตามธรรมชาติของสัตว์นั้น ๆ สัตว์เหล่านั้นได้แก่ พวกนก พวกปลา และสัตว์เล็กสัตว์น้อยอีกนานาชนิด อนึ่ง สวนหรือแหล่งดังกล่าวนี้ในภาษาอังกฤษเรียกว่า “sanctuary”

(๙) เป็นสถานที่ปลูกฝังให้เยาวชนรักธรรมชาติ เห็นคุณค่า และรู้จักใช้สิ่งแวดล้อมที่ดีอย่างถูกต้องและเหมาะสม เพื่อเป็นประโยชน์แก่ตน และแก่สังคมเมื่อเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า

^๒ พระราชอุทยานเท่าที่ปรากฏในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง ก็อยู่นอกกำแพงพระราชวังแทบทั้งสิ้น เช่น “สวนขวัญของพระเพื่อนพระแพง” ในลิลิตพระลอ ก็อยู่นอกพระราชวังเพราะต้อง “ลีลาขึ้นช้างผ้าย คลับคล้ายเข้าทวารเวียง” (เดินมาขึ้นช้างแล้วก็ขับไป พอเข้าประตูพระราชวัง) แต่ระยะทางจากพระราชวังถึงพระราชอุทยานคงไม่ไกลนัก คือ “ไประดับบึง ถึงประตูอุทยาน” (ไปไม่นานก็ถึงประตูพระราชอุทยาน) พระราชอุทยาน“สวนหลวงของเมืองไตรดริงส์” ในเรื่องท้าวแสนปมก็อยู่ห่างจากพระราชวังไม่มากนัก ดังที่กล่าวว่า “ครั้นมาถึงสวนหลวง จวนจะล่วงลุ่มบึงมีหิ้ง”

^๓ แกงเลียงเป็นแกงผักดั้งเดิมของคนไทยโดยแท้ ผักที่สำคัญจะขาดเสียมิได้คือใบแมงลัก และหัวกระชาย และพริกที่ใช้เป็นเครื่องปรุงรสใช้ พริกไทย ซึ่งเป็นพริกท้องถิ่นดั้งเดิมของไทย พริกเทศซึ่งเป็นพริกแห้งเม็ดยาวมาจากต่างประเทศนั้นไม่ใช่

^๔ รูปประติมากรรม “Gate of Hell” หรือทวารแห่งนรก เป็นรูปหน้ายักษ์ที่น่ากลัวกำลังอ้าปากตะโกนร้อง รูปนี้ตั้งประดับอยู่ในสวนของพระราชวัง Orsini ที่ Bomarzo ประเทศอิตาลี

^๕ โปรดดูข้อ (๘) ในเชิงอรอด ๑

^๖ ศาลาพักผ่อนนี้นอกจากจะใช้เป็นสิ่งประกอบพระราชอุทยานและสวนอันจะขาดเสียมิได้ในเมืองไทยแล้ว ยังเป็นสิ่งที่ได้ไปแสดงศิลปวัฒนธรรมไทยให้ปรากฏในต่างประเทศแดนไกลอีกด้วย ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรป ก็ได้พระราชทานศาลาโรงทรงไทยสร้างไว้ในสวนสาธารณะ Kurpark เมืองบาดโฮมบวร์ก (Bad Homburg) ในเยอรมนี

อันเป็นเมืองอาบน้ำแร่ที่ได้รับความนิยมอย่างสูงสุดเมืองหนึ่งในยุโรปสมัยนั้น และเมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน ก็ได้พระราชทานศาลาโดงทรงไทยอันมีพระนามว่า “พระที่นั่งปาฏิหาริย์ทัศนัย” ประดิษฐานไว้ในบริเวณสวนของ Eastwest Center ณ นครไฮโนลลู รัฐฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกา

๓) เมื่อวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ และเจ้าหญิงอเล็กซานดรา แห่งเคนท์ เสด็จพระราชดำเนินไปลอยพระประทีปที่หน้าวัดเฉลิมพระเกียรติฯ เมื่อเสด็จเข้าไปทรงมนัสการพระในพระอุโบสถ ได้ทรงมีพระราชดำรัสกับเจ้าอาวาส (พระปรีชาเฉลิม (ม.ล.ยิ้ม ปาลกะวงศ์)) มีใจความตอนหนึ่งว่า “ได้เคยผ่านมาหน้าวัดนี้ เห็นวัดร่มรื่นดี วันนี้ตั้งใจมาเยี่ยม นำแขกต่างประเทศมาด้วย วัดนี้เป็นวัดประวัติศาสตร์สวยงามมาก ควรจะบูรณะให้รักษาแบบของเดิมไว้”

๔) คำว่าสารนาถ สันนิษฐานกันว่า เป็นคำที่กร่อนมาจากคำว่า “สร้างค-นาถ” อันแปลว่า “ที่พึ่งของเนื้อ” (สร้างค = เนื้อหรือกวาง + นาถ = ที่พึ่ง) คือเนื้อหรือกวางทั้งหลายที่อยู่ในป่านี้จะปลอดภัยมีความสุขเพราะได้พระโพธิสัตว์และพระราชาเป็นที่พึ่ง

๕) พระพุทธเจ้าทรงประกาศธรรมในวันแรกด้วยการแสดงปฐมเทศนา “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” (พระสูตรที่ว่าด้วยการหมุนวงล้อแห่งธรรม) แก่พระปัญจวัคคีย์ อันมี อัญญาโกณฑัญญะ ภัททิยะ วัปปะ มหานามะ และ อัสสชิณ บริเวณแห่งหนึ่งในอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองสารนาถ ปัจจุบัน ณ ที่ทรงประกาศธรรมในวันแรกนี้ มีธัมเมกขสถูปประดิษฐานอยู่

๑๐) หนังสือเล่มที่ท่านสังฆนายก ฉวง บัณฑิตส์ ปาลเลอกัวซ์เขียนขึ้นนี้ มีชื่อในภาษาฝรั่งเศสว่า “La Description du Royaume Thai ou Siam” และได้พิมพ์ครั้งแรกที่ปารีส เมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๕

^{๑๑} ในราวตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ในประเทศอังกฤษซึ่งอยู่ในรัชสมัยพระราชินีนาถวิกตอเรีย ได้มีการสร้าง greenhouse ซึ่งมีขนาดใหญ่มากจนเรียกว่า conservatory ขึ้นหลายแห่ง เช่นที่ **Chatsworth** ใน Derbyshire ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๓๖ ถึง ค.ศ. ๑๘๕๐ และได้รื้อลงเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๐ สถาปนิกผู้ออกแบบคือ Joseph Paxton และ conservatory หลังนี้ยังได้เป็นต้นแบบให้แก่การสร้าง **The Crystal Palace** อีกสิบปีต่อมา และที่สวนพฤกษศาสตร์ **Kew** ที่กรุงลอนดอนก็มีเรือนกระจกขนาดใหญ่สำหรับปลูกต้นปาล์ม conservatory หลังนี้ซึ่งมีชื่อว่า “Palm House” ได้ออกแบบโดย Decimus Burton และ Richard Turner ได้สร้างขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๘๔๕ และยังคงอยู่มาจนทุกวันนี้ ส่วน **The Crystal Palace** นั้น เป็นอาคารกระจกขนาดมหึมาซึ่งออกแบบโดย Joseph Paxton ในชั้นแรกสร้างขึ้นที่ Hyde Park ใจกลางกรุงลอนดอนเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๐ และในปี ค.ศ. ๑๘๕๑ ได้รื้อลงและไปสร้างที่ Sydenham ชานกรุงลอนดอน เพื่อเป็นที่สำหรับจัดงานมหกรรมปี ค.ศ. ๑๙๕๑ ปรากฏว่าในงานอันยิ่งใหญ่ครั้งนี้ได้มีการนำเอาต้นไม้เมืองร้อนตั้งแต่ขนาดเล็กไปจนถึงขนาดใหญ่จากอาณานิคมต่างๆ ของอังกฤษเข้าไปปลูกไว้ภายใน เป็นที่น่าสนใจแก่ผู้เข้าชมเป็นอันมาก อนึ่ง **The Crystal Palace** นี้ในปี ค.ศ. ๑๙๓๖ ได้ประสบอัคคีภัยจนต้องรื้อลง ปัจจุบันเราจะเห็นความยิ่งใหญ่ของอาคารหลังนี้ก็เพียงจากภาพที่ได้ถ่ายรูปไว้เท่านั้น

^{๑๒} หญ้าเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยวเช่นเดียวกับไม้ และทั้งหญ้าและไม้ต่างก็เป็นพันธุ์ไม้อยู่ในวงศ์เดียวกัน คือ Gramineae แต่โดยที่ไม้มีลำต้นแข็งแรง เนื้อแข็งและใบมีก้านใบเห็นได้ชัดเจนกว่าหญ้า นักพฤกษศาสตร์บางคนในเวลาต่อมาจึงได้จัดให้ไม้อยู่ในอีกวงศ์หนึ่งต่างหาก คือ Bambusaceae

คำกราบบังคมทูลของอธิการบดี
ศาสตราจารย์ ดร. เทียนฉาย กีระนันทน์
เมื่อเสร็จสิ้นการแสดงปาฐกถา

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบฝ่าละอองพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าใคร่ขอพระราชทานพระราชนุญาตกล่าวคำขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ไชแสง ศุขะวิวัฒน์ ปาฐกผู้บรรยายเรื่อง “สวนไทย” ที่เพิ่งเสร็จสิ้นลงไป ณ บัดนี้ เรื่องราวที่เราได้ยินผ่านพ่นไปนั้นย่อมเป็นที่เห็นได้ชัดว่า เป็นผลจากความรอบรู้เชี่ยวชาญ เปี่ยมด้วยความสามารถของปาฐกโดยแท้ ในนามของมหาวิทยาลัย พวกเราทั้งหลายขอขอบพระคุณปาฐกไว้ ณ ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง

ในลำดับนี้ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลเชิญใต้ฝ่าละอองพระบาท เสด็จพระราชดำเนินไปยังห้องรับรองชั้นบนหอประชุมนี้ เพื่อเสวยพระสุธารสที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขอพระราชทานน้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมจัดถวายต่อไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม